

Piotr Dymmel

90 lat lubelskiego oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego : część 1: 1927–1958

Rocznik Lubelski 43, 349-379

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PIOTR DYMMEŁ

Lublin

90 lat lubelskiego oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego. Część 1: 1927–1958

.....

Artykuł jest pierwszą częścią studium dotyczącego 90 lat działalności lubelskiego oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego. Tekst dotyczy okresu od momentu założenia jednostki w 1927 r. do zakończenia kierowania nią przez Leona Halbana na początku 1958 r. Oddział funkcjonował z przerwą w latach 1939–1946 spowodowaną II wojną światową i przedłużającą się procedurą rejestracji PTH po wojnie. Omówiono warunki rozwoju organizacji, stan ilościowy i charakterystykę zawodową członków, obszary i kierunki działalności, formy i metody pracy oraz rezultaty i znaczenie Oddziału w życiu naukowym Lublina i regionu, zwłaszcza integrację środowiska historycznego skupionego na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej i w Archiwum Państwowym w Lublinie. Ważne znaczenie dla kształtowania tego środowiska miała współpraca z nauczycielami historii w szkołach średnich. Zwrócono uwagę na zmiany, jakie dokonywały się w działalności PTH w latach 1956–1958 w związku z liberalizacją systemu politycznego.

Słowa kluczowe: Polskie Towarzystwo Historyczne, Lublin, organizacja nauki, nauki historyczne, historiografia, XX w.

.....

W 2017 r. przypada jubileusz 90-lecia założenia lubelskiego oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego – jednej z najstarszych instytucji naukowych w Lublinie i na Lubelszczyźnie. Ma ciekawą historię, bogaty dorobek i uznaną pozycję w życiu naukowym i społecznym miasta i regionu. Lubelski oddział PTH nie ma jeszcze swojej historycznej monografii. Jego dzieje można poznać głównie dzięki rocznym sprawozdaniom z działalności publikowanym do 1939 r. w „Kwartalniku Historycznym”, a w okresie 1958–1994 r. w „Roczniku Lubelskim”. Ich syntetyczny zarys znalazł się w kilku okolicznościowych artykułach pisanych z okazji jubileuszy całego Towarzystwa¹ lub samego

1 Zob. J. Dobrzański, *Oddział lubelski (1927–1956)*, [w:] *Polskie Towarzystwo Historyczne 1886–1956. Księga pamiątkowa z okazji Zjazdu Jubileuszowego PTH w Warszawie 19–21 X 1956*, red. S. Herbst, I. Pietrzak-Pawłowska, Warszawa 1958, s. 214–218; T. Mencil, *Kilka uwag o działalności Oddziału PTH w Lublinie*, [w:] *Polskie Towarzystwo Historyczne 1886–1986. Zbiór studiów i materiałów*, red. S.K. Kuczyński, Wrocław 1990, s. 237–242.

Oddziału². Charakterystyki te mają dość ogólny charakter i oparte są bardziej na wspomnieniach autorów niż na materiałach źródłowych. Dotychczas tylko zagadnienie reaktywacji działalności po II wojnie światowej zostało lepiej poznane³. Kolejny jubileusz inspirowane natomiast do podjęcia bardziej gruntownych badań nad jego dziejami z wykorzystaniem dostępnych źródeł.

Niniejszy artykuł powstał w celu uczczenia 90. rocznicy powstania lubelskiego oddziału PTH, ale wbrew tytułowi nie jest utrzymany w konwencji tekstu jubileuszowego. Zamierzeniem było opracowanie zarysu dziejów stowarzyszenia w całym okresie dotychczasowej działalności, z uwypukleniem głębszej tkanki faktograficznej, która lepiej pozwala poznać oraz oświetlić różne zagadnienia i złożoność jego historii. Tekst stanowi część pierwszą studium obejmującą lata 1927–1958, czyli okres od założenia lubelskiego oddziału do zakończenia kierowania nim przez Leona Halbana w lutym 1958 r. Część druga poświęcona dziejom 1958–2017 zostanie opublikowana w następnym tomie „Rocznika Lubelskiego”.

1927–1939

Polskie Towarzystwo Historyczne powstało w październiku 1886 r. we Lwowie i początkowo miało charakter dzielnicowy. Pomimo starań o nadanie mu znaczenia organizacji międzyzaborowej, w zasadzie działało na terenie Galicji, skupiając głównie środowisko historyków galicyjskich⁴. Dopiero po odzyskaniu niepodległości powstały warunki do przekształcenia PTH w stowarzyszenie ogólnopolskie. W tym kierunku szły postanowienia konferencji historyków polskich obradujących w Warszawie 11 i 12 kwietnia 1920 r., jednak wojna polsko-bolszewicka i późniejsze wydarzenia polityczne odsunęły na kilka lat realizację tego celu. Gdy w 1923 r. na prezesa wybrano Stanisława Zakrzewskiego powrócono do idei integracyjnej polskich historyków, nadając jej formalny kształt w nowym statucie PTH przyjętym w sierpniu 1924 r. Statut przekształcał Towarzystwo w organizację ogólnopolską i stwarzał możliwość tworzenia w miastach uniwersyteckich, a także w innych miejscowościach jego oddziałów, które nie były osobnymi podmiotami, lecz organami Towarzystwa i miały urzeczywistniać jego statutowe cele⁵.

2 J. Dobrzański, *Oddział Polskiego Towarzystwa Historycznego w Lublinie*, „Rocznik Lubelski” 1958, t. 1, s. 265–269; idem, *Udział Lubelskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w ruchu naukowym Lublina i Lubelszczyzny*, „Rocznik Lubelski” 1968, t. 11, s. 9–23; R. Szczygieł, *Jubileusz 40-lecia Oddziału Lubelskiego Polskiego Towarzystwa Historycznego*, „Rocznik Lubelski” 1968, t. 11, s. 215–216; idem, *Czterdziestolecie Oddziału Lubelskiego Polskiego Towarzystwa Historycznego*, „Kwartalnik Historyczny” 1968, R. 75, nr 3 s. 797–798; A.A. Witusik, *Pięćdziesiąt lat pracy Lubelskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego*, „Rocznik Lubelski” 1979, t. 21, s. 175–179.

3 P. Dymmel, *Wznowienie działalności lubelskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego po II wojnie światowej*, [w:] *W służbie Klio... Księga poświęcona pamięci Profesora Tadeusza Radzika*, red. J. Kłapeć [et al.], Lublin 2012, s. 95–107.

4 T. Manteuffel, M. Serejski, *Polskie Towarzystwo Historyczne (1886–1956)*, [w:] *Polskie Towarzystwo Historyczne... s. 5–6*. Por. T. Kondracki, *Polskie Towarzystwo Historyczne w latach 1918–1939*, Toruń 2006, s. 71–72.

5 T. Manteuffel, M. Serejski, *op. cit.*, s. 14–15; T. Kondracki, *op. cit.*, s. 78–79, 94–103.

W roku 1925 lokalne struktury Towarzystwa powstały we wszystkich miastach uniwersyteckich (Kraków, Lwów, Poznań, Warszawa i Wilno) z wyłączeniem Lublina, gdzie oddział został utworzony nieco później. W tym czasie w Lublinie pomimo braku większych tradycji badań nad przeszłością powstały sprzyjające warunki do przeszczepienia idei Towarzystwa. Zaczęło się przede wszystkim kształtować coraz liczniejsze środowisko historyczne. Skupiało się ono głównie w założonym w 1918 r. Uniwersytecie Lubelskim (od 1928 r. Katolicki Uniwersytet Lubelski), gdzie wykładali historycy i historycy prawa, oraz w utworzonym w tym samym roku Archiwum Państwowym w Lublinie, w którym pracowali m.in. Stanisław Ptaszycki, Jan Riabinin i Leon Białkowski⁶. Ważnymi ośrodkami rozwijania badań nad przeszłością i zamięłowań historycznych w mieście były także Biblioteka im. H. Łopacińskiego założona w 1907 r. i Muzeum Lubelskie, o utworzenie którego zabiegał jeszcze Hieronim Łopaciński⁷. W Lublinie i okolicy liczne środowisko tworzyli nauczyciele historii będący wychowankami różnych uniwersytetów. Nic więc dziwnego, że inicjatywa powołania w Lublinie oddziału PTH spotkała się z dużym zainteresowaniem, a Zarząd Główny uchwałą z 3 grudnia 1926 r. wyraził zgodę na jego założenie⁸.

Lubelski oddział Polskiego Towarzystwa Historycznego został utworzony w styczniu 1927 r. dzięki staraniom dwóch historyków: Leona Białkowskiego – wówczas dyrektora Archiwum Państwowego w Lublinie – i ks. Józefa Umińskiego – profesora Uniwersytetu Lubelskiego. Do nich należało przygotowanie zebrania założycielskiego („organizacyjnego”), które odbyło się 12 stycznia 1927 r. w sali VII na Uniwersytecie Lubelskim. W spotkaniu wzięło udział 35 osób, w tym 10 pracowników naukowych i 20 nauczycieli. Zgodnie ze statutem wybrano Zarząd Oddziału, w skład którego weszli: L. Białkowski, ks. J. Umiński, Jan Kamiński, Bolesław Grużewski, Aleksander Kossowski i Mieczysław Popławski⁹. Pierwszym prezesem został L. Białkowski.

Zgodnie ze statutem PTH zatwierdzonym w 1933 r. oddziałem Towarzystwa kierował zarząd składający się z prezesa, jednego lub dwóch zastępców, sekretarza i skarbnika oraz 4–8 członków. Ciałem statutowym była również dwuosobowa Komisja Rewizyjna, której skład – podobnie jak zarządu – wybierano na corocznym zgromadzeniu członków¹⁰. Poza pierwszym zebraniem organizacyjnym, które odbyło się w styczniu,

6 J. Kus, *Utworzenie Archiwum Państwowego w Lublinie na tle życia kulturalnego i naukowego miasta pod okupacją austriacką (1915–1918)*, [w:] *Archiwum Państwowe w Lublinie. Dzieje i zasób. Zbiór artykułów przygotowanych w związku z jubileuszem 80-lecia archiwum*, red. E. Wierzbicka, L. Zabielski, Warszawa 2003, s. 19–37; E. Kus, *Z dziejów Archiwum Państwowego w Lublinie 1918–1939*, [w:] *Archiwum Państwowe w Lublinie. . .*, s. 60–66.

7 Zob. I. Iskrzycka, *Hieronim Łopaciński i jego zasługi na polu muzealnictwa*, [w:] *W kręgu Hieronima Łopacińskiego*, red. T. Jeziorski [et al.], Lublin 1977, s. 82–85. Por. także: P. Dymmel, *Tradycje archiwalne Lublina w czasach Hieronima Łopacińskiego*, [w:] *Hieronim Łopaciński – epoka, ludzie, region. Materiały z konferencji naukowej. Lublin, 19–20 września 2006 r.*, red. Z. Bieleń, Lublin 2006, s. 250–251, 253.

8 Archiwum Polskiej Akademii Nauk [dalej: APAN], Polskie Towarzystwo Historyczne 1923–1939 [dalej: PTH], sygn. 155, k. 1.

9 J. Dobrzański, *Oddział lubelski. . .*, s. 214.

10 *Statut Polskiego Towarzystwa Historycznego*, Lwów 1933, s. 3.

wybory do władz lubelskiego oddziału były przeprowadzane w czasie trzech miesięcy – od lutego do kwietnia, najczęściej w ostatnim miesiącu. Musiały się odbyć przed Walnym Zebraniem członków PTH, na które oddziały lokalne wysyłały swoich delegatów. Roczna kadencja władz obejmowała zatem dwa lata kalendarzowe.

Władze lubelskiego oddziału, a więc zarząd i komisja rewizyjna, charakteryzowały się dość dużą stabilnością, co oznacza, że te same osoby sprawowały swoje funkcje przez dłuższy czas, czyli przez kilka jednorocznych kadencji, lub były wybierane na inne stanowiska. Szczególną pozycję w zarządzie zajmował L. Białkowski, który pełnił funkcję prezesa od 1927 r. przez wszystkie następne kadencje aż do wybuchu wojny. Częściej zmieniali się zastępcy prezesa, których w omawianym okresie łącznie było sześciu. Funkcję tę pełnili kolejno: ks. J. Umiński (od 1927 do 1929 lub 1930), ks. Mariusz Skibniewski (od 1930 lub 1931 do 1933), Jan Kamiński (1934–1935), ks. Piotr Kałwa (1936), A. Kossowski (1937), J. Dobrzański (1938). Skarbnikiem przez długi czas (lata 1927–1934) był Bolesław Gruźewski – naczelnik Wydziału Administracyjnego Urzędu Wojewódzkiego w Lublinie. Po nim rolę tę pełnili A. Kossowski (1936–1936) i Władysław Adamczyk (od 1937 do 1938 lub 1939). Stanowisko sekretarza zajmowało łącznie pięć osób, kolejno byli to: J. Kamiński (1927–1928), ks. M. Skibniewski (1929–1930?), Władysław Godziszewski (1931–1932), Jan Dobrzański (1933–1936), Piotr Nester (od 1937 do 1938 lub 1939). W skład zarządu wchodził także członekowie, których liczba w poszczególnych kadencjach była zmienna i wahała się od dwóch do sześciu. Większą w stosunku do zarządu zmiennością składu osobowego charakteryzowała się natomiast komisja rewizyjna, w jej pracach wzięło udział 12 osób¹¹.

Po utworzeniu Oddziału stanęło przed nim niełatwe zadanie umocnienia swojej pozycji w środowisku społecznym Lublina i regionu. W tym celu zamierzano prowadzić działalność na terenie całego województwa lubelskiego i włączyć w prace stowarzyszenia środowiska historyczne większych miast – Białej Podlaskiej, Chełma, Puław i Zamościa¹². Ostatecznie nie udało się rozwinąć bardziej systemowej działalności poza Lublinem, pozyskiwano natomiast z okolicznych miejscowości członków i współpracowników.

Stałą troską władz Oddziału były sprawy kadrowe i zwiększanie jego stanu osobowego, co nie było łatwe głównie z powodu licznych rezygnacji z członkostwa lub zmiany miejsca zamieszkania. Niełatwo też było utrzymać regularne opłacanie kwartalnych składek w łącznej wysokości 20 zł rocznie. W celu pozyskiwania nowych członków zwracano się imiennie do osób, które mogłyby brać udział w pracach Towarzystwa. Pod względem liczebności lubelski oddział należał do średnio rozwiniętych i był porównywalny z ośrodkiem wileńskim. Początkowo należało do niego 34–38 członków, by w latach 1933–1934 osiągnąć najwyższy stan – 49 osób. Grupa ta w następnych latach stopniowo malała, aby zatrzymać się pod koniec lat trzydziestych na poziomie 33 człon-

11 Zob. Aneks.

12 Wniosek zgłoszony przez Bolesława Gruźewskiego na posiedzeniu Oddziału 24 II 1928 r. Zob. APAN, PTH, sygn. 155, k. 11. Por. J. Dobrzański, *Oddział Polskiego Towarzystwa...*, s. 266.

ków¹³. Wśród nich największą grupę stanowili nauczyciele, ale Oddział miał mocne oparcie przede wszystkim w środowisku naukowym KUL i w pracownikach Archiwum Państwowego w Lublinie. Wśród członków przeważały osoby prywatne, ale należały do niego także instytucje oświatowe: Gimnazjum Państwowe im. Stanisława Staszica, Gimnazjum im. Stefana Batorego, Gimnazjum „Szkoła Lubelska”, Gimnazjum Biskupie Męskie i Gimnazjum im. Bolesława Prusa w Siedlcach. Przez krótki okres członkiem było Koło Historyków KUL¹⁴. Liczebność Towarzystwa była też troską Zarządu Głównego PTH. Odwołując się do jego zaleceń, w grudniu 1937 r. oddział lubelski rozesłał do 11 osób pismo propagujące działalność Towarzystwa i zachęcające do udziału w jego pracach¹⁵.

W pierwszych latach istnienia Oddział musiał wypracować swoją pozycję wśród innych instytucji naukowych z Lublina i regionu. Zadania PTH w dużym stopniu pokrywały się z zakresem działalności Komisji Historycznej założonej przez L. Białkowskiego i funkcjonującej w strukturze powstałego w 1927 r. Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Lublinie¹⁶. W tej sytuacji Oddział na polu działalności naukowej skoncentrował się na organizowaniu zebrań członków oraz popieraniu prac badawczych. Między dwiema placówkami nawiązała się zresztą ścisła współpraca, bowiem członkowie Oddziału należeli również do TPN i kierowali jednocześnie pracami jego Komisji Historycznej, której posiedzenia zresztą – jak podnosił kierujący nią L. Białkowski – z trudem dochodziły do skutku¹⁷. Podobnie dobre relacje nawiązano z Towarzystwem Biblioteki Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego. W 1929 r. Białkowski po raz pierwszy został wybrany wiceprezesem Komitetu Towarzystwa, a później jego prezesem¹⁸. Mapa instytucji naukowych Lublina powiększyła się w 1934 r., kiedy powstało Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Ciekawą inicjatywą w tym okresie były prace wokół utworzenia Instytutu Lubelskiego wskutek przekształcenia Związku Pracy Kulturalnej złożonego z regionalnych placówek naukowych i kulturalnych – Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Biblioteki Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego i Muzeum Lubelskiego¹⁹. W tych działaniach nie mógł brać udziału lubelski oddział PTH, który był lokalną strukturą ogólnopolskiego Towarzystwa mającą głównie charakter zawodowy, ale zapewne jego członkowie byli co najmniej zainteresowani losami tego projektu, ostatecznie przerwano go przez wybuch wojny.

W sytuacji rozproszenia różnego rodzaju prac i przedsięwzięć naukowych już na początku 1928 r. zostało zgłoszone pod adresem Zarządu zalecenie skoncentrowania

13 Informacje o liczebności podają za: T. Kondracki, *op. cit.*, s. 260–261. Informacje o liczbie członków Oddziału i ich dane osobowe zachowały się w dość obfitych źródłach: Archiwum Państwowe w Lublinie [dalej: APL], Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział w Lublinie [dalej: PTH OwL], sygn. 3.

14 APL, PTH OwL, sygn. 3.

15 *Ibidem*.

16 Zob. A. Stępnik, *Historia regionalna i lokalna w Polsce 1918–1938. Badania i popularyzacja*, Warszawa 1990, s. 133–134.

17 APL, Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Lublinie [dalej: TPNwL], sygn. 1, s. 30.

18 G. Figiel, *Leon Białkowski – lublinianin z wyboru*, „Bibliotekarz Lubelski” 2015/2016, R. 58/59, s. 15–17.

19 APL, TPNwL, sygn. 1, s. 67.

tych działań w ramach oddziału PTH prowadzonych zarówno na terenie Lublina, jak i w regionie. Bolesław Gruzewski przekonywał „ażeby Oddział miejscowy scentralizował w swoich rękach wszelkiego rodzaju inicjatywę naukową i żeby tem samem przeciwstawił się rozproszkowanemu częstokroć celowym i szlachetnym objawom i inicjatywy i ażeby skupił w swoich rękach działalność naukową na terenie Lublina i okolicy”²⁰. Wniosek ten, trudny w praktyce do realizacji, w gruncie rzeczy zwracał uwagę na potrzebę aktywnego działania Zarządu i całego Oddziału, podejmowania inicjatyw oraz szukania współpracy z innymi organizacjami i środowiskami. Miało to szczególnie ważne znaczenie w warunkach rodzącego się dopiero życia naukowego w Lublinie i na Lubelszczyźnie.

Statutowymi formami działalności oddziałów były posiedzenia i ekspedycje naukowe. W lubelskim ośrodku skoncentrowano się głównie na organizowaniu spotkań naukowych i odczytów, podczas których członkowie i zaproszeni referenci przedstawiali wyniki swoich badań lub popularyzowali wiedzę historyczną. Jan Dobrzański podaje, że ogółem do maja 1939 r. odbyło się 47 zebrań naukowych, z czego 13 dotyczyło dziejów regionu lubelskiego²¹. W ciągu niepełnych 13 lat działalności Oddziału średnio w roku organizowano cztery posiedzenia, co wydaje się świadczyć o niezłej cykliczności spotkań, zwłaszcza jeśli weźmiemy pod uwagę fakt, że do Oddziału należało niewiele osób pracujących naukowo²². Ponadto część z nich przynależała jeszcze do innych towarzystw naukowych, co zapewne nie sprzyjało koncentracji zadań. Należy dodać, że na zebrania Oddziału byli także zapraszani referenci z innych ośrodków naukowych, wśród nich prof. Józef Kostrzewski z Poznania.

Członkowie Oddziału wygłaszali referaty także na zewnątrz swojego grona, uczestnicząc w zgromadzeniach innych instytucji naukowych lub biorąc udział w różnych uroczystościach. L. Białkowski już w listopadzie 1927 r. miał odczyt na posiedzeniu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Lublinie, a B. Gruzewski przedstawił referat 3 maja 1927 r. podczas uroczystej akademii z okazji święta 3 Maja, zorganizowanej przez Stowarzyszenie Urzędników Państwowych w Lublinie. J. Kamiński 29 listopada 1928 r. wziął udział w uroczystym posiedzeniu lubelskiego Komitetu Wsparć Weteranów 1863 r. z okazji rocznicy powstania listopadowego, a 18 stycznia wygłosił odczyt na posiedzeniu Lubelskiego Towarzystwa Prawniczego²³.

Do ważnych form działalności naukowej PTH należało publikowanie na łamach „Kwartalnika Historycznego” recenzji i zapisek („wzmianek”) przygotowywanych przez jego członków. Zarząd Główny zwrócił się do oddziałów terenowych z prośbą o nadsyłanie tekstów do druku. Na posiedzeniu lubelskiego oddziału w 1928 r. sprawę tę poruszył B. Gruzewski, stawiając jednocześnie wniosek o nadsyłanie przez Zarząd Główny publikacji do recenzji²⁴.

20 APAN, PTH, sygn. 155, k. 11.

21 J. Dobrzański, *Oddział lubelski* . . . , s. 215.

22 Czasem odbywały się tylko po dwa zebrania naukowe w roku (1931, 1933, 1936). Zob. *Ibidem*, s. 216.

23 APAN, PTH, sygn. 155, k. 1v, 6v–7.

24 *Ibidem*, k. 11–12.

Lubelski oddział nie miał rozbudowanej struktury, ale wspomniana już przewaga nauczycieli wśród jego członków i wynikające stąd zainteresowania związane z edukacją oraz dydaktyką historii skłaniały do poszukiwania dalszych rozwiązań organizacyjnych. Już w lutym 1928 r. powstała Sekcja Nauczania Historii, w pracach której uczestniczyło kilkanaście osób. Stanowiła ona integralną część Oddziału, ale miała swój osobny zarząd składający się z przewodniczącego, sekretarza i kilku członków²⁵. Działalność tej sekcji, w tym również wygłaszanie odczytów, miała być realizowana pod szyldem Oddziału PTH. W latach 1928–1932 kierowali nią kolejno A. Kossowski, Stanisław Horyszewski i Felicjan Borysławski. Pomimo ustalenia pewnych form aktywności nie rozwinęła ona jednak szerszej działalności, a od marca 1931 do kwietnia 1932 r. nie odbyło się żadne zebranie²⁶. Dopiero po powołaniu w 1933 r. Sekcji Dydaktycznej nazywanej w dokumentach niekiedy Sekcją Dydaktyki Historii problematyka edukacyjna stała się jednym z wiodących nurtów w aktywności Oddziału. W pracach Sekcji brało udział kilkanaście osób²⁷. Podstawową formą jej funkcjonowania były zebrania, których odbyło się 14. Dyskutowano na nich o zagadnieniach znajdujących się w programach nauczania, pogłębiając w ten sposób wiedzę historyczną nauczycieli i podnosząc poziom edukacji²⁸. Starano się także prowadzić zajęcia na terenie szkoły, w bezpośrednim kontakcie z uczniami²⁹. Sekcja ściśle współpracowała również z Ogniskiem Metodycznym Historii Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego.

Działalność naukowa członków Oddziału skierowana była głównie – jak wspomniano – na badanie przeszłości Lublina i regionu. Zbiegła się ona z zamierzeniami Zarządu Miejskiego Lublina, który w 1928 r. powołał komisję odpowiedzialną za opracowanie monografii miasta. Plany władz miejskich były z kolei odpowiedzią na zalecenia organów państwowych i administracyjnych, które wystąpiły z inicjatywą nadania ruchowi regionalnemu wyższej rangi, do czego miało się przyczynić m.in. tworzenie monografii regionalnych³⁰. Z ramienia Oddziału PTH w komisji do spraw monografii Lublina zasiadał jego prezes L. Białkowski. Stworzenie wówczas programu wydawniczego pod nazwą *Materiały do monografii Lublina* miało inicjować prowadzenie badań i opracowywanie edycji źródłowych dotyczących dziejów miasta. W jego ramach ukazało się do wybuchu II wojny światowej kilka ważnych edycji źródeł i innych publikacji histo-

25 Po raz pierwszy o tej Sekcji poinformowano w sprawozdaniu Zarządu Oddziału z działalności za 1927 r., jednak powstała ona dopiero na początku 1928 r. Zob. *Ibidem*, k. 2, 12.

26 *Ibidem*, k. 23.

27 W 1935 r. sekcja liczyła 17 osób. Należeli do niej: Władysław Adamczyk, L. Białkowski, Aurelia Cybulska, Jan Dobrzański, Maria Dwurnikówna, Jadwiga Fritzówna, Kazimiera Gawarecka, Władysław Godziszewski, S. Horyszewski, s. Irena Albrecht, J. Kamiński, Ludwik Kamykowski, Janina Kieseweter, A. Kossowski, Piotr Nester, ks. Piotr Stopniak, Stefan Wojciechowski. Zob. *Ibidem*, k. 94.

28 J. Dobrzański, *Udział Lubelskiego Oddziału*..., s. 13.

29 W 1934 r. J. Dobrzański wygłosił odczyt dla klasy 2 gimnazjum, a Piotr Nester w tej samej klasie przeprowadził lekcję pokazową na temat lokacji miasta Lublina. Zob. APAN, PTH, sygn. 155, k. 51.

30 Z. Mańkowski, *Regionalizm lubelski*, [w:] *IV Kongres Regionalnych Towarzystw Kultury. Lublin 14–16 września 1990 r. Dokumenty i materiały*, red. A. Kociszewski [et al.], Wrocław 1991, s. 40.

rycznych³¹. Wśród nich znalazło się wydanie wilkierzy lubelskich z okresu XV–XVII w. opublikowane w 1928 r. przez L. Białkowskiego³². W okresie międzywojennym najbardziej aktywnie na polu edytorskim działał J. Riabinin – członek Oddziału, a zawodowo kustosz lubelskiego archiwum, który licznymi publikacjami materiałów źródłowych ogłaszanych drukiem w latach 1928–1937 wniósł największy wkład do planowanej wówczas przez Magistrat monografii miasta. Szczególne znaczenie w dorobku Riabinina zajmują dwie edycje – laudów miejskich z XVII w.³³ oraz rejestrów i fragmentów dokumentów wystawionych dla Lublina w okresie 1317–1792 r.³⁴ Do dziś historycy korzystają z jego prac, czerpiąc z nich bogatą wiedzę źródłową o dawnych dziejach miasta. Z licznych prac badawczych Riabinina o solidnej podstawie źródłowej wymienić trzeba dwa studia dotyczące rady miejskiej Lublina i *Materiały do lubelskiego słownika aktowego*³⁵. Warto dodać, że w 1934 r. L. Białkowski wydał także lubelską księgę podkomorską z XV w. opublikowaną nakładem Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego³⁶.

Wielu innych członków prowadziło w różnych latach swej przynależności do Oddziału własne badania nad historią Lublina i Lubelszczyzny. Należeli do nich W. Adamczyk, Jan Dobrzański, Zofia Froelichowa, Jan Kamiński, L. Kamykowski, A. Kossowski, Zygmunt Kukulski, H. Maliszewska, Jerzy Sadownik i Stefan Wojciechowski. Efektem tych badań była bogata aktywność pisarska przybierająca formę książek lub artykułów. Lubelski oddział nie miał wówczas swojego czasopisma, ale członkowie korzystali z możliwości publikowania w „Pamiętniku Lubelskim” – serii wydawanej przez Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Lublinie.

1945–1958

Wybuch II wojny światowej praktycznie przerwał działalność lubelskiego oddziału PTH, chociaż jeszcze w kwietniu 1939 r. na zebraniu dyskutowano sprawę VII Zjazdu Historyków Polskich we Lwowie planowanego na 1940 r. Formalnie kres jego działalności przyniosło zawieszenie w lipcu 1940 r. przez Generalnego Gubernatora Hansa Franka działalności wszystkich stowarzyszeń i związków³⁷. Nowy rozdział dziejów oddziału PTH otwiera wyzwolenie kraju spod okupacji niemieckiej.

31 Zob. P. Dymmel, *Udział Archiwum Państwowego w Lublinie w pracach nad wydawaniem źródeł historycznych*, [w:] *Zarządzanie dokumentacją, archiwistyka i... koty: Księga jubileuszowa Profesor Haliny Robótki*, red. R. Degen, M. Jabłońska, W.K. Roman, Warszawa 2016, s. 166.

32 *Materiały do monografii Lublina: wilkierze XV–XVII w.*, wyd. L. Białkowski, Lublin 1928.

33 *Lauda miejskie lubelskie XVII w.*, wyd. J. Riabinin, Lublin 1934.

34 *Materiały do historii miasta Lublina 1317–1792*, oprac. J. Riabinin, Lublin 1938. Zob. recenzję: W. Hejnosz, „Kwartalnik Historyczny” 1937, R. 51, s. 566–567.

35 J. Riabinin, *Rada miejska lubelska w XVII wieku*, Lublin 1931; idem, *Rada miejska lubelska w XVIII wieku*, Lublin 1933; idem, *Materiały do lubelskiego słownika aktowego*, Lublin 1934.

36 *Lubelska księga podkomorska piętnastego wieku*, wyd. L. Białkowski, Lublin 1934. Zob. recenzję: F. Pohorecki, „Kwartalnik Historyczny” 1934, R. 48, s. 595–598.

37 T.P. Rutkowski, *Polskie Towarzystwo Historyczne w latach 1945–1958. Zarys dziejów*, Toruń 2009, s. 13.

W środowisku historyków lubelskich bacznie obserwowano wydarzenia związane ze wznowianiem działalności Polskiego Towarzystwa Historycznego w powojennej Polsce. W pierwszych miesiącach 1945 r. zaczęto odbudowywać oddziały w Krakowie, Łodzi, Warszawie i Poznaniu³⁸. Samorządnie reaktywowane lokalne struktury rozpoczęły funkcjonowanie, zanim doszło do wznowienia działalności przez Zarząd Główny PTH. W Lublinie postanowiono natomiast poczekać na podjęcie pracy przez centralę. Dopiero bowiem po odbyciu 3 listopada 1945 r. w Krakowie pierwszego po wojnie zebrania obecnych w kraju przedwojennych członków Zarządu zostały podjęte w lubelskim środowisku działania mające na celu reaktywację lokalnego oddziału. Zamiar wznowienia działalności został pisemnie zgłoszony przez trzech członków przedwojennego Zarządu Oddziału – L. Białkowskiego, A. Kossowskiego i W. Adamczyka, których należy uznać za inicjatorów odbudowy struktur PTH w Lublinie po II wojnie światowej. Spotkanie krakowskie z 3 listopada 1945 r. nie było formalnym uruchomieniem naczelnych władz Towarzystwa, sprawa rejestracji PTH i wznowienia jego działalności w skali ogólnopolskiej nie została bowiem jeszcze wówczas zakończona. W tej sytuacji w pierwszej połowie 1946 r. prawdopodobnie nie podejmowano dalszych działań związanych z przywróceniem do życia oddziału lubelskiego.

Dopiero widoczna aktywność innych oddziałów i przyspieszenie w połowie 1946 r. działań mających na celu reaktywację PTH na forum ogólnopolskim stanowiły dla historyków lubelskich bardziej sprzyjające warunki do podejmowania kolejnych przedsięwzięć. 23 września 1946 r. odbyło się spotkanie organizacyjne, którego celem było wznowienie działalności Towarzystwa w Lublinie. Faktycznie było to pierwsze po wojnie zebranie Oddziału³⁹. Wzięło w nim udział 11 osób należących do ówczesnego środowiska lubelskich historyków, które w powojennych realiach dopiero kształtowało swoją nową tożsamość. Na spotkaniu byli obecni głównie historycy KUL – profesorowie: ks. Mieczysław Żywczyński, L. Białkowski, A. Kossowski i Andrzej Wojtkowski, oraz zastępcy profesorów: W. Adamczyk, Jan Dobrzański i Józef Mazurkiewicz. Poza nimi w zebraniu wzięli udział Stefan Wojciechowski – nauczyciel w szkołach średnich i pracownik administracji szkolnej, Stanisław Horyszewski i Zofia Kramarzówna będący nauczycielami gimnazjalnymi oraz Henryk Sadaj – wówczas pracownik administracji szkolnej. Wszyscy uczestnicy zebrania należeli już przed wojną do PTH, a poza jedną osobą – A. Wojtkowskim, który przybył z Poznania – byli też członkami lubelskiego oddziału. Podczas spotkania dyskutowano nad sprawą wznowienia działalności, podkreślając te elementy, które stanowiły symboliczne lub faktyczne nawiązanie do przedwojennej działalności Oddziału. Zebrani podjęli wtedy uchwałę – „reaktywować, tj. przywrócić

38 O odbudowie działalności struktur PTH patrz: *ibidem*, s. 14–17; T. Manteuffel, M. Serejski, *op. cit.*, s. 18–20.

39 W literaturze można spotkać nieprecyzyjną informację podaną przez Jana Dobrzańskiego o wznowieniu działalności lubelskiego oddziału u schyłku 1946 r. (zob. J. Dobrzański, *Oddział lubelski*. . . , s. 216; idem, *Oddział Polskiego Towarzystwa*. . . , s. 267). Informację tę następnie powtórzył T.P. Rutkowski (*op. cit.*, s. 17). W rzeczywistości pierwsze zebranie odbyło się już w końcu września 1946 r. Poprawną datę – 23 IX 1946 r. – jako dzień reaktywacji lubelskiego oddziału podają T. Manteuffel i M. Serejski (*op. cit.*, s. 19).

do życia istniejący przed wojną Oddział Lubelski PTH” i zwrócić się do władz z wnioskiem o jego rejestrację⁴⁰. Dokonano też wyboru tymczasowych władz, które miały działać do momentu rejestracji. Do tymczasowego Zarządu wybrano sześć osób, a skład ten podkreślał związek między przedwojennym i odnowionym Oddziałem. Przewodniczącym został po raz kolejny L. Białkowski, jego zastępcą ks. M. Żywczyński, funkcję sekretarza powierzono W. Adamczykowi, a J. Mazurkiewicza wybrano na skarbnika. Członkami Zarządu ponadto zostali J. Dobrzański i A. Kossowski⁴¹. Dwuosobową komisję kontrolującą, czyli rewizyjną, stworzyli S. Horyszewski i Z. Kramarzówna.

Tymczasowy Zarząd zajął się głównie sprawą rejestracji Oddziału i określenia dalszych planów jego działalności. Po formalnej legalizacji zamierzano rozpocząć pracę naukową i popularyzacyjną. W jej ramach przewidywano organizowanie zebrań naukowych z odczytami, w których prezentowano by wyniki własnych badań lub zawartość literatury przedmiotu. Podkreślono potrzebę informowania o tych spotkaniach szkół i studentów KUL oraz reklamowania za pośrednictwem prasy. Uchwalono wniosek do Zarządu Głównego o rabat na prenumeratę „Kwartalnika Historycznego”, zwrócono też uwagę na potrzebę uwzględnienia w pracach Oddziału zagadnień z zakresu dydaktyki historii⁴².

Po zarejestrowaniu PTH 4 grudnia 1946 r. w Urzędzie Wojewódzkim w Krakowie podjęto w Lublinie energiczne starania o zalegalizowanie Oddziału. Wszystko przebiegło pomyślnie i Zarząd został powiadomiony pismem prezydenta Lublina z 28 kwietnia 1947 r. o wpisaniu tutejszego Oddziału do ewidencji stowarzyszeń i związków pod pozycją III-20/47⁴³. Formalną decyzję o rejestracji otrzymał L. Białkowski 2 maja 1947 r. i od tego momentu lubelski oddział rozpoczął już oficjalny rozdział swojej powojennej historii. W tym samym czasie rozgrywały się ważne wydarzenia, które miały zadecydować o przyszłości PTH. 12 kwietnia 1947 r. pomimo protestu środowiska krakowskiego odbyło się Walne Zgromadzenie PTH w Łodzi⁴⁴. Nie wzięli w nim udziału delegaci z Lublina zdezorientowani stanowiskiem kolegów z Krakowa.

Pierwsze posiedzenie lubelskiego Zarządu po uzyskaniu oficjalnej zgody na działalność Oddziału odbyło się 6 maja 1947 r. Z sześciuosobowego składu tymczasowego Zarządu zebrało się pięć osób – prezes L. Białkowski, jego zastępca ks. M. Żywczyński oraz W. Adamczyk, A. Kossowski i J. Mazurkiewicz, zabrakło tylko J. Dobrzańskiego.

40 APL, PTH OwL, sygn. 16, Księga protokołów Oddziału lubelskiego PTH, [t. 1, 1946–1955], s. 1–3.

41 *Ibidem*, s. 3. Wśród członków wybranego w 1946 r. tymczasowego Zarządu J. Dobrzański mylnie wymienił A. Wojtkowskiego (zob. J. Dobrzański, *Oddział lubelski* . . . , s. 216; idem, *Oddział Polskiego Towarzystwa* . . . , s. 267). Informację tę przejął z kolei T.P. Rutkowski (*op. cit.*, s. 17).

42 APL, PTH OwL, sygn. 16, s. 3–4.

43 APL, PTH OwL, Pismo Prezydenta Lublina do Zarządu Oddziału, 28 IV 1947 r. Kopia tego pisma została przesłana również do Urzędu Wojewódzkiego Lubelskiego: APL, Urząd Wojewódzki Lubelski 1944–1950, Wydział Społeczno-Polityczny, sygn. 423, s. 22.

44 W Walnym Zgromadzeniu wzięło udział 28 delegatów z 8 oddziałów i afiliowanych towarzystw miłośników historii z Gdańska, Krakowa, Łodzi, Poznania, Przemysła, Torunia, Warszawy i Wrocławia. Zob. T. Manteuffel, M. Serejski, *op. cit.*, s. 20; T.P. Rutkowski, *op. cit.*, s. 20.

W trakcie spotkania odniesiono się do spraw bieżących, zgłoszono pierwsze postulaty dotyczące działalności lubelskiego stowarzyszenia oraz omówiono organizację walnego zebrania członków.

Dyskutowano także nad stanowiskiem Oddziału w sprawach zgłoszonych przez Zarząd Główny, które dotyczyły wprowadzenia zmian do obowiązującego statutu PTH⁴⁵. Chodziło głównie o wypowiedzenie się odnośnie stałej siedziby PTH oraz o przesłanie ewentualnych innych propozycji modyfikacji statutowych. Zarząd lubelskiego Oddziału opowiedział się za przeniesieniem siedziby władz PTH z Krakowa do Warszawy, jednak swoje stanowisko traktował jako rekomendację, którą zamierzał przedstawić do ostatecznego rozstrzygnięcia na walnym zebraniu Oddziału. Jednocześnie dalsze zmiany w statucie PTH proponował odłożyć do czasu Walnego Zgromadzenia delegatów. Zarząd zaproponował także, aby włączyć do prac tego zgromadzenia kwestię potrzeb w zakresie wydawania źródeł historycznych⁴⁶.

Pierwsze posiedzenie Zarządu po rejestracji Oddziału było poświęcone również planowi jego pracy. Z uwagi na tymczasowy charakter ówczesnych władz i potrzebę poddania go pod szerszą dyskusję ograniczono się do sformułowania tylko trzech podstawowych zadań. Pierwszym było zwiększenie stanu liczbowego Oddziału, co zamierzano zrobić przez przeprowadzenie naboru nowych członków i reaktywowanie dawnych. Ponadto w celu zabezpieczenia choćby minimalnych środków finansowych na działalność określono tymczasową wysokość składki miesięcznej na 20 zł, a członkowie byli zobowiązani ją uiszczać z miesięcznym przesunięciem wstecz, czyli od kwietnia 1947 r.⁴⁷ Za sprawę najważniejszą uznano jednak zorganizowanie walnego zebrania, które miało stworzyć już po rejestracji trwałe ramy działania Oddziału. Ustalono, że odbędzie się ono 31 maja i przyjęto jego sześciopunktowy program, w którym najważniejszym elementem były wybory nowego, stałego już Zarządu⁴⁸.

Walne posiedzenie Oddziału – tak jak zakładano – odbyło się 31 maja 1947 r. Przybyło na nie zaledwie 11 osób. Podczas zebrania wybrano sześciuosobowy zarząd. Składał się on z tych samych osób, co wcześniej, a jedynie miejsce J. Dobrzańskiego jako członka zarządu zajął A. Wojtkowski. Prezesem pozostał nadal L. Białkowski, podobnie ks. M. Żywczyński, W. Adamczyk i J. Mazurkiewicz pełnili te same funkcje jak poprzednio. Wybór Zarządu w tym samym składzie można traktować jako aprobatę jego dotychczasowych działań, które koncentrowały się przede wszystkim na staraniach o legalizację Oddziału i przywróceniu go do normalnej pracy.

45 APL, PTH OwL, sygn. 14, Pismo ZG PTH do Oddziału z 26 IV 1947 r.

46 APL, PTH OwL, sygn. 16, s. 6.

47 Przyjęcie takiej wysokości składki i trybu jej naliczania stało w sprzeczności z uchwałą Walnego Zgromadzenia PTH odbytego w Łodzi 15 IV 1947 r. Ustalono wówczas składkę członkowską w wysokości 600 zł rocznie, a za rok 1947 płatną od 1 V w wysokości 400 zł. Z tego 15% zatrzymywano w oddziale na wydatki administracyjne, pozostałą kwotę przekazywano do Zarządu Głównego. Zob. APL, PTH OwL, sygn. 26, Pismo ZG PTH do Oddziału, 19 II 1948 r.

48 APL, PTH OwL, sygn. 16, s. 7.

Walne zebranie z 31 maja 1947 r. było pod wieloma względami wyjątkowe. Wybrano ks. M. Żywczyńskiego i J. Dobrzańskiego jako delegatów na Walne Zgromadzenie PTH, które w nadzwyczajnym trybie miało się odbyć w Krakowie 15 czerwca. W czasie majowego zebrania A. Wojtkowski wygłosił odczyt pt. *Wspomnienie o śp. Józefie Feldmanie*, który był pierwszym po II wojnie światowej naukowym wystąpieniem na forum Oddziału i zapowiadał jedną z form jego naukowej aktywności. Uregulowanie działalności Towarzystwa w Lublinie zostało szybko dostrzeżone i docenione; już w czerwcu 1947 r. Zarząd Główny zwrócił się z prośbą o wyznaczenie delegata do Sekcji Dydaktycznej PTH, którym został Jan Dobrzański⁴⁹.

W planie pracy na najbliższy okres za najważniejsze uznano „werbowanie nowych i reaktywowanie dawnych członków”⁵⁰. Zarząd zdawał sobie sprawę z faktu, że lubelski oddział nie jest liczny i w skali kraju ustępuje innym środowiskom. Dla potrzeb praktycznych często posługiwano się informacją o ok. 40 członkach, czyli danymi sprzed 1939 r., jednak po wojnie wspomniana grupa osób wyraźnie się zmniejszyła. W tym czasie aktywność przejawiała ok. ¼ dawnej zbiorowości Oddziału. Na zebraniu organizacyjnym 23 września 1946 r. było obecnych 11 osób i tyle samo uczestników przybyło na walne zebranie 31 maja 1947 r. Pierwsze efekty pracy nad zwiększeniem stanu osobowego przyszły dość szybko. W połowie 1947 r. Oddział liczył już 20 faktycznych członków⁵¹ – 11 sprzed 1939 r. i pozostających, którzy przyłączyli się do niego w okresie od zakończenia wojny do połowy 1947 r.⁵²

Lubelski oddział pod koniec 1947 r. przeszedł ważną zmianę. W listopadzie rezygnację z funkcji prezesa złożył Białkowski, motywując ten krok złym stanem zdrowia. Dwudziestoletni okres jego prezesury w latach 1927–1947 z przerwą wojenną można bez przesady nazwać *epoką Białkowskiego* w historii lubelskiego oddziału. Zapisał się on na trwałe nie tylko w jego dziejach, ale także w pamięci całego środowiska historycznego Lublina. Po jego śmierci w 1952 r. z szacunkiem mówił o nim późniejszy następca na stanowisku prezesa – Leon Halban, a kilka lat później na zebraniu z okazji 30-lecia Oddziału ciepło wspominał go A. Kossowski, podkreślając zasługi naukowe i organizacyjne.

Po rezygnacji L. Białkowskiego nowe kierownictwo zostało wybrane 12 grudnia 1947 r. w czasie walnego zebrania. Prezesem został jednogłośnie wybrany Jan Dobrzański, do Zarządu ponadto weszli L. Halban i ks. M. Żywczyński – zastępcy prezesa, J. Ma-

49 APL, PTH OwL, sygn. 20, Pismo ZG PTH z 30 VI 1947 r.

50 APL, PTH OwL, sygn. 16, s. 10–11.

51 Na jej podstawie Zarząd Główny obliczał należność oddziału z tytułu składek członkowskich. Zgodnie z listą członkami byli (nazwiska według kolejności na liście): Leon Białkowski, Aleksander Kossowski, Władysław Adamczyk, Jan Dobrzański, Andrzej Wojtkowski, Stanisław Łoś, Leon Halban, Mirosława Zakrzewska, ks. Mieczysław Żywczyński, ks. Piotr Kałwa, Zofia Kramarzówna, Kalikst Morawski, Roman Szewczyk (nazwisko skreślone), Stanisław Oczkowski, Stanisław Horyszewski, Stefan Świeżawski, Stefan Harassek, Józef Mazurkiewicz, Michał Sadowski, Bolesław Gruźewski i Stefan Wojciechowski. Zob. APL, PTH OwL, sygn. 26, Lista członków Lubelskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego. Stan z lipca 1947 r.

52 Listę członków lubelskiego oddziału w 1939 r. opublikowano w sprawozdaniu za lata 1938–1939. Zob. *Sprawozdanie Polskiego Towarzystwa Historycznego*, „Kwartalnik Historyczny” 1939, R. 53, s. 52.

zurkiewicz – sekretarz, Mirosława Zakrzewska – skarbnik, członkami zostali A. Wojtkowski i S. Wojciechowski. Do Komisji Rewizyjnej zostali wybrani A. Kossowski, W. Adamczyk i S. Horyszewski. J. Dobrzański kierował Oddziałem przez trzy roczne kadencje do kwietnia 1951 r.⁵³ Przyjęty przez nowy Zarząd program prac bliższych i dalszych stanowił pewien wzorzec kierunków, form i metod działania kontynuowany też w następnych latach. Na pierwszym miejscu postawiono cel zwiększenia liczby członków, słusznie upatrując w tym sens i sukces wszelkiej działalności społecznej. Odtąd starania o powiększanie stanu osobowego Oddziału będą udziałem kolejnych zarządów aż do dnia dzisiejszego. W zakresie prac naukowych w tym czasie zamierzano skoncentrować się głównie na organizowaniu posiedzeń, podczas których przedstawiano referaty z reguły przygotowane przez miejscowych członków. Spotkania zwoływano znacznie częściej niż dotychczas, bowiem w ciągu 4 lat prezesury Dobrzańskiego odbyły się 34 zebrania naukowe z odczytami⁵⁴. Lubelski oddział współpracował z innymi towarzystwami naukowymi, organizując wspólne zebrania. W 1950 r. odbyły się posiedzenia z udziałem Polskiego Towarzystwa Geograficznego, Stowarzyszenia Architektów Polskich i Polskiego Towarzystwa Archeologicznego⁵⁵. Ważne miejsce wyznaczono aktywności dydaktycznej, stąd przewidywano spotkania z nauczycielami szkół średnich. Z kolei działalność popularyzacyjną zamierzano prowadzić przeważnie w formie prelekcji. Główną okazją do tego miała być 100. rocznica Wiosny Ludów, w obchody której planowano zresztą włączyć się w szerszym zakresie. Od tego czasu Oddział i jego członkowie będą często brali udział w różnych przedsięwzięciach o rocznicowym charakterze. W zakresie upowszechniania wiedzy historycznej realizowano także oczekiwania polityczne i ideologiczne ówczesnych władz państwowych. W 1950 r. Zarząd Oddziału zorganizował dwa cykle referatów wygłaszanych w zakładach pracy Lublina i Lubelszczyzny. Wystąpienia dotyczyły roli proletariatu polskiego w walce z nacjonalizmem pruskim i caratem⁵⁶.

W czasie prezesury J. Dobrzańskiego powiększono ilość sekcji, co nadało Oddziałowi status organizacyjny o bardziej złożonym charakterze. Do tradycji przedwojennych nawiązywała Sekcja Dydaktyczna, która zaczęła też aktywnie działać w przywróconym do życia Oddziale. Współpracowała ona z Ośrodkiem Dydaktyczno-Naukowym Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego, organizując już na początku 1948 r. zebranie dla nauczycieli historii. W 1948 r. kierował nią przez kilka lat S. Wojciechowski⁵⁷. 16 stycznia 1949 r. utworzono natomiast Sekcję Nauk Pomocniczych Historii, której przewodniczącym został Białkowski. Jej działalność koncentrowała się na organizowaniu zebrań naukowych⁵⁸. Udział w różnych przedsięwzięciach edukacyjnych i związanych z popularyzacją historii przyczynił się do powstania w styczniu 1949 r. Komisji Upowszech-

53 Jan Dobrzański jeszcze dwukrotnie został wybrany prezesem Oddziału – 18 V 1949 i 31 I 1950 r.

54 A.A. Witusik, *op. cit.*, s. 177.

55 APL, PTH OwL, sygn. 16, k. 37–38; zob. także J. Dobrzański, *Oddział Polskiego Towarzystwa...*, s. 268.

56 APL, PTH OwL, sygn. 16, k. 65v.

57 *Ibidem*, k. 63v.

58 APL, PTH OwL, sygn. 21, Sprawozdanie z działalności Sekcji Nauk Pomocniczych Historii za rok 1949.

niania Wiedzy Historycznej, w skład której weszli A. Wojtkowski, J. Dobrzański, S. Wojciechowski i J. Mazurkiewicz⁵⁹. W kwietniu 1951 r. powstała zaś Sekcja Archiwalna, którą kierowała M. Zakrzewska, a później od 1955 r. na jej czele stał Tadeusz Mencel. Oboje byli wówczas dyrektorami Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Lublinie.

W miarę potrzeb powstały też inne struktury, które miały koordynować działalność Oddziału w ramach współpracy ze środowiskami zewnętrznymi lub pracować nad bardziej szczegółowymi zadaniami. 6 lutego 1948 r. na wniosek Wojtkowskiego w składzie lubelskiego Zarządu powołano Komitet Regionalny Polskiego Słownika Biograficznego⁶⁰. Ukonstytuował się on dopiero 7 maja 1949 r. pod przewodnictwem Wojtkowskiego i postawił sobie za cel gromadzenie danych biograficznych o znanych oraz zasłużonych osobach pochodzących z Lublina i Lubelszczyzny. Wykorzystując pomoc studentów, przystąpiono do indeksowania programów szkół lubelskich i „Pamiętnika Lubelskiego”, rozpoczęto także zbieranie nekrologów i tworzenie listy ofiar wojennych – mieszkańców miasta i województwa lubelskiego⁶¹. Niewiele wiadomo o jego dalszej działalności, ale sprawa nadsyłania materiałów do PSB była stale aktualna. Powrócono do niej na forum Oddziału w 1957 r., tworząc Komisję ds. Słownika Biograficznego⁶². W 1948 r. powołano komisję do opracowania monografii Lublina, której przewodniczył A. Kossowski. W wyniku współpracy PTH i Centralnej Rady Związków Zawodowych powstała inicjatywa opracowania historii ruchu zawodowego w Polsce. W tym celu w Oddziale w listopadzie 1949 r. została powołana Podkomisja Współpracy do badań nad dziejami ruchu związkowego w Polsce. Na jej czele stanął S. Wojciechowski, który wcześniej został powołany do odpowiadającej jej komisji utworzonej przez Zarząd Główny PTH. Podkomisja miała zajmować się zbieraniem materiałów do dziejów związków zawodowych oraz prowadzeniem prac badawczych z tego zakresu⁶³.

Obok zebrań w tym czasie próbowano także inicjować jeszcze inne prace naukowe. Kossowski przedstawił projekt monografii historycznej miasta Lublina. Na tym etapie zajęto się przygotowaniem szczegółowej koncepcji publikacji i ustaleniem zespołu autorskiego⁶⁴. W końcu tego roku jeszcze raz powrócono do tej sprawy wobec propozycji ze strony UMCS opracowania monografii Lubelszczyzny. W pracach nad nią Oddział mógłby objąć dział historyczny, względnie „zamienić projektowaną przez PTH monografię m. Lublina”⁶⁵. Sprawa opublikowania popularnonaukowej monografii miasta miała swój dalszy ciąg w drugiej połowie lat pięćdziesiątych, jednak już w zupełnie innych warunkach i przy zmienionej koncepcji.

59 APL, PTH OwL, sygn. 16, k. 33, 64v.

60 APL, PTH OwL, sygn. 16, k. 23v.

61 APL, PTH OwL, sygn. 21, Sprawozdanie z działalności Komitetu Regionalnego Polskiego Słownika.

62 APL, PTH OwL, Księga protokołów Lubelskiego Oddziału PTH, t. 2, s. 31.

63 Oprócz Stefana Wojciechowskiego w skład Podkomisji wchodził: Helena Bołbotowa, Aleksander Kierek, Bolesław Zimmer. Zob. APL, PTH OwL, sygn. 21.

64 APL, PTH OwL, sygn. 16, k. 28v.

65 *Ibidem*, k. 65.

Niedostateczna liczba członków Polskiego Towarzystwa Historycznego zmusiła Zarząd Główny do podjęcia zdecydowanych kroków w celu poprawy sytuacji. W kwietniu 1949 r. zalecono oddziałom terenowym podjęcie starań o „zwerbowanie do szeregów PTH” możliwie wszystkich czynnych historyków – zarówno pracowników naukowych, jak i nauczycieli⁶⁶. Niewykluczone, że w wyniku tej akcji stan osobowy Oddziału uległ wyraźnemu zwiększeniu. Jeszcze w 1948 r. liczył 35 członków, a pod koniec 1949 r. było ich już 49. Zdecydowaną większość wśród nich stanowiły osoby prywatne, ale były też instytucje – Archiwum Państwowe w Lublinie, Archiwum Miejskie w Lublinie, Zakład Historii KUL, Gimnazjum i Liceum im. St. Staszica, Gimnazjum i Liceum im. Tadeusza Kościuszki w Łukowie⁶⁷. Liczba członków Oddziału pomału, ale sukcesywnie wzrastała. W 1950 r. na liście było ich wymienionych 56, w tym po raz pierwszy Zakład Historii Ustroju Polski UMCS. Faktycznie liczba członków opłacających składki była jednak nieco niższa. Na przełomie 1950 i 1951 r. po weryfikacji doliczono się ok. 40 osób.

W latach pięćdziesiątych ubiegłego wieku wyraźnie wzmocniło się lubelskie środowisko historyczne w sensie instytucjonalnym i personalnym. Na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim rozwijała się Sekcja Historii, na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej na Wydziale Prawa w 1949 r. powstały katedry historii prawa i ustroju, a od 1952 r. w ramach Wydziału Humanistycznego zaczęła działać Sekcja Historii. W związku z tym do Lublina przybywali z innych ośrodków akademickich nowi pracownicy naukowo-dydaktyczni, którzy na stałe lub okresowo zasilali szeregi Oddziału.

Po czterech latach kierowania lubelskim oddziałem przez J. Dobrzańskiego nastąpiła zmiana władz. 11 kwietnia 1951 r. na walnym zebraniu nowym prezesem został Leon Halban – historyk prawa i ustroju z UMCS, a do Zarządu wybrano A. Wojtkowskiego (KUL), J. Mazurkiewicza (UMCS), Henryka Zinsa (KUL), Jerzego Zarembę i S. Wojciechowskiego (UMCS). Kierowanie Sekcją Dydaktyczną powierzono nauczycielce Jadwidze Kobusiewicz. Do Komisji Rewizyjnej obok A. Kossowskiego i S. Horyszewskiego został wybrany Witold Nowodworski (wszyscy z KUL-u)⁶⁸.

L. Halban kierował Oddziałem przez 7 lat do początku 1958 r., będąc sześciokrotnie wybierany na kolejne kadencje⁶⁹. Już wcześniej aktywnie uczestniczył w pracach Oddziału, a po objęciu funkcji prezesa nie szczędził trudu, zapobiegliwości i pomysłów, przyczyniając się do dalszego rozwoju lubelskiego środowiska PTH. Były oczywiście kontynuowane wszystkie dotychczasowe formy i metody działalności, jednak zmieniały się w sposób znaczący warunki jej prowadzenia, co umożliwiało wytyczanie nowych kierunków pracy i poszerzanie obszarów aktywności członków.

66 APL, PTH Owl, sygn. 26, Pismo ZG PTH z 11 IV 1949 r.

67 *Ibidem*, Lista członków Oddziału Lubelskiego Polskiego T-wa Historycznego, Rok 1949.

68 APL, PTH Owl, sygn. 16, k. 41. W następnych latach w wyniku wyborów na zebraniach walnych składki zarządu i komisji rewizyjnej ulegały zmianom.

69 L. Halban był wybierany na prezesa Oddziału jeszcze 23 V 1952, 26 V 1953, 26 V 1955, 2 VI 1956 i 17 VI 1957 r. W 1954 r. choć zwołano walne zebranie, wybory nie odbyły się. Dokooptowano tylko do Zarządu nowe osoby.

Nadal podstawową formą działalności były zebrania naukowe, na których członkowie Oddziału wygłaszali referaty. Warto podkreślić dużą aktywność na tym polu, starano się bowiem spotykać każdego miesiąca, poza okresem wakacyjnym. Tylko w ciągu pierwszego roku funkcjonowania nowych władz odbyło się 13 posiedzeń, w tym 5 w sekcjach, w drugim roku natomiast – 9. Nowością były prelekcje członków zamiejscowych. Zaczęto też zapraszać referentów z innych ośrodków akademickich, co spotkało się z dużym zainteresowaniem. Na spotkanie ze Stefanem Kieniewiczem w maju 1951 r. przybyło prawie 70 osób, nie licząc studentów⁷⁰. Tylko nieco mniejsze grono uczestników zgromadziło wystąpienie Stanisława Herbsta dwa lata później⁷¹. Tego typu wydarzenia były jednak jeszcze dość rzadkie, stąd wygłoszony we wrześniu 1953 r. apel Jerzego Kłoczowskiego o częstsze zapraszanie gości na posiedzenia Oddziału. Spotkał się on z życzliwym przyjęciem Zarządu, który już w listopadzie 1953 r. dyskutował nad programem zebrań z udziałem zaproszonych referentów. Znalazło się w nim m.in. spotkanie z Bogusławem Leśnodorskim 20 stycznia 1954 r. dotyczące „Kwartalnika Historycznego”. Z kolei w styczniu 1955 r. przy blisko siedemdziesięciosobowej publiczności Aleksander Gieysztor wygłosił referat na temat drzwi gnieźnieńskich. Omawiane zebrania były ważnym wydarzeniem w życiu naukowym Oddziału i całego środowiska historycznego. Z czasem Józef Garbacik wysunął nawet postulat, aby Zarząd układał plan prelekcji w celu uniknięcia przypadkowości wystąpień⁷². Pomysł ten wzbudził co prawda mieszane reakcje, ale kolejne władze Oddziału musiały dostrzegać problem tematyki referatów i regularności zebrań naukowych, skoro takie programy odczytów były tworzone. We wrześniu 1956 r. Zarząd zaproponował, aby każde środowisko naukowe Lublina (KUL, Wydział Humanistyczny UMCS, Wydział Prawa UMCS i Archiwum Państwowe) przygotowało konkretne propozycje i tematy referatów⁷³.

W początkowym okresie prezesury L. Halbana pewnemu zahamowaniu uległa działalność popularyzatorska prowadzona w formie wykładów publicznych, które z uwagi na bardziej ogólną i aktualną tematykę zawsze cieszyły się dużym zainteresowaniem. Sytuacja poprawiła się w 1954 r. w związku z obchodami Roku Odrodzenia. Już we wrześniu 1953 r. Zarząd ustalił osoby mające zaprezentować otwarte prelekcje i sprecyzował ich problematykę⁷⁴. Oddział w zakresie upowszechniania wiedzy historycznej współpracował z Komitetem Frontu Narodowego przy organizacji uroczystości z okazji rocznic historycznych oraz z PTTK w ramach realizacji odczytów o tematyce lubelskiej.

W pracach Oddziału wciąż ważne miejsce zajmowały sprawy edukacji. Nadal ściśle współpracowano z lubelskim kuratorium, organizując skierowane do nauczycieli historii spotkania dotyczące spraw dydaktycznych. W marcu 1952 r. odbyły się konferencje – jedna poświęcona omówieniu nowych podręczników do dziejów Polski,

70 *Ibidem*, k. 41v.

71 *Ibidem*, k. 54v.

72 *Ibidem*, k. 82.

73 APL, PTH OwL, Księga protokołów Lubelskiego Oddziału PTH, t. 2, s. 7.

74 APL, PTH OwL, sygn. 16, k. 78.

druga zaś stanowiła dyskusję nad poszerzeniem wiedzy historycznej wśród studentów⁷⁵. Z kolei we wrześniu 1953 r. Zarząd zapowiadał zorganizowanie sesji na temat poziomu nauczania historii w szkołach średnich. W drugiej połowie lat pięćdziesiątych rozwinęła się natomiast bardziej intensywna współpraca Oddziału z Wojewódzkim Ośrodkiem Doskonalenia Kadr Oświatowych widoczna szczególnie po naradzie dotyczącej nauczania historii, zorganizowanej przez Sekcję Dydaktyczną PTH 4–5 stycznia 1957 r. w Sulejówku, na której lubelski oddział reprezentował S. Wojciechowski⁷⁶. W ramach tej współpracy organizowano konferencje dla nauczycieli historii w Lublinie i innych miastach (Łuków, Biłgoraj). Podczas tych spotkań referaty wygłaszali pracownicy UMCS, m.in. Kazimierz Myśliński, Józef Szaflik, Wiesław Skrzydło. Warto dodać, że tekst K. Myślińskiego został powielony i przekazany nauczycielom z całego województwa lubelskiego⁷⁷.

W latach 1951–1953 w ramach Oddziału funkcjonowały dwie sekcje – Dydaktyczna i Archiwalna, trzecia – Nauk Pomocniczych Historii po śmierci Białkowskiego w 1952 r. praktycznie przestała działać. W tym czasie można zaobserwować nieco słabsze tempo prac sekcji, których główną formą działalności były zebrania naukowe. Sekcja Archiwalna utworzona – jak wspomniano – w 1951 r., dwa lata później liczyła 12 osób, a w 1956 r. – 14. Tworzyli ją wyłącznie pracownicy Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Lublinie⁷⁸. Na posiedzeniach Sekcji dominowała problematyka historyczno-archiwalna. Ożywienie w działalności sekcyjnej nastąpiło w 1954 r., gdy powstały: Sekcja Historii Najnowszej, której przewodniczył Stanisław Krzykała, i Sekcja Miłośników Lublina pracująca pod kierunkiem J. Mazurkiewicza. Szczególnie ta druga cieszyła się dużym zainteresowaniem mieszkańców miasta. Pomysł jej powołania zgłosiła M. Zakrzewska na posiedzeniu Zarządu Oddziału już w maju 1953 r.⁷⁹ Sekcja ta pracowała bardzo aktywnie – od listopada 1954 do kwietnia 1955 r. odbyły się cztery zebrania, podczas których wygłoszono referaty. Równie często jej członkowie spotykali się w 1956 i 1957 r.⁸⁰ Historycy lubelscy z oczywistych względów interesowali się przeszłością Lublina, a przykładem zaangażowania Oddziału w sprawę miasta, jeszcze przed powstaniem tej Sekcji, była interwencja w marcu 1954 r. wobec związanych z przebu-

75 *Ibidem*, k. 45.

76 Zob. T.P. Rutkowski, *op. cit.*, s. 163–164; APL, PTH Owl, Księga protokołów Lubelskiego Oddziału PTH, t. 2, s. 19–20.

77 APL, PTH Owl, Księga protokołów Lubelskiego Oddziału PTH, t. 2, s. 49.

78 W 1953 r. należeli do niej Mirosława Dubasowa, Stanisława Bielasowa, Julian Dubas, Kazimiera Gawarecka, Zbigniew Góralski, Janina Jackiewicz, Tadeusz Pęczak, Henryk Sadaj, Maria Stankowa, Danuta Wójcik, Wojciech Zysko, Jan Ziemiński. W kolejnych latach pojawiały się nowe osoby: w 1954 r. Janusz Zdziebłowski, w 1955 Krystyna Nyrkova, Stanisława Paulowa, Franciszek Cieślak, w 1956 Julian Kowzan, Stanisław Kozakiewicz, Tadeusz Mencil, Wiesław Reształ, Wiesław Śladkowski, Józef Tomczyk, w 1957 Aleksander Moskała i w 1958 Julia Godlewska.

79 Zebranie organizacyjne Sekcji odbyło się 19 listopada 1954 r. Oprócz Józefa Mazurkiewicza w jej skład wchodził: Jan Dołowski, Waclaw Gralewski, Karol Hess, Andrzej Jabłonkowski, Antoni Kochmański, Kazimierz Miernowski, Wiesław Müller, Józef Szydłowski, Tadeusz Witkowski. Zob. APL, PTH Owl, sygn. 21.

80 APL, PTH Owl, Księga protokołów Lubelskiego Oddziału PTH, t. 2, s. 48.

dową Starego Miasta w Lublinie zmian historycznych nazw ulic⁸¹. Sprawa była wciąż aktualna i dopiero w 1956 r. doszło do wypracowania kompromisu z władzami miasta. Na jego podstawie decyzje o zmianach nazw ulic i remontach zabytków miano podejmować w porozumieniu z Oddziałem⁸².

Po zapowiedzi opracowania monografii dziejów Lublina w latach pięćdziesiątych zaczęto planować kolejne prace naukowe prowadzone w ramach Oddziału, które dotyczyły przygotowania bibliografii historii Lublina i edycji źródeł. Na posiedzeniu Zarządu 18 marca 1954 r. A. Wojtkowski przedstawił stan prac nad wspomnianą bibliografią, które prowadził w latach 1944–1949 jeszcze jako dyrektor Biblioteki KUL. Oddział wspomagał finansowo dalsze prace nad jej dokończeniem⁸³, jednak przedsięwzięcie w tym kształcie nie zostało ostatecznie sfinalizowane. W maju 1954 r. Zarząd planował wystąpić do Zarządu Głównego z wnioskiem o kontynuację prac nad publikacją pod zmienionym tytułem *Bibliografia Lublina i Lubelszczyzny* i właśnie nad tą rozszerzoną wersją nazywaną później już tylko *Bibliografią Lubelszczyzny* były prowadzone działania w następnych latach⁸⁴.

W czasie prezesury L. Halbana pojawiła się realna szansa rozpoczęcia prac nad edycjami źródeł historycznych. Sprawa wydawania tego typu publikacji była przedmiotem zainteresowania członków Oddziału w Lublinie od początku wznowienia jego działalności po II wojnie światowej. Jeszcze przed rejestracją, na posiedzeniu Zarządu 6 maja 1947 r. w przygotowywanym stanowisku na Walne Zgromadzenie PTH zawarto postulat wydawania źródeł⁸⁵. Pierwszą edycję zamierzano opublikować w związku ze wspomnianymi obchodami 100. rocznicy Wiosny Ludów, a opracowane materiały miały dotyczyć Wiosny Ludów w województwie lubelskim⁸⁶. Wobec braku konkretnych przedsięwzięć J. Garbaciak w listopadzie 1953 r. na posiedzeniu Zarządu Oddziału zgłosił postulat wydawania źródeł historycznych i wybrania w tym celu komitetu redakcyjnego⁸⁷. Pomysł zaczął się stopniowo konkretyzować. Na walnym zebraniu Oddziału 26 maja 1954 r. wysunięto propozycję opracowania wyboru źródeł do dziejów Lublina i Lubelszczyzny, a 11 listopada 1955 r. na posiedzeniu Zarządu powołano komitet redakcyjny i określono założenia edycji materiałów do historii ziemi lubelskiej. Sprawa była dyskutowana także podczas kolejnego spotkania Zarządu 15 grudnia 1955 r. w obec-

81 APL, PTH OwL, sygn. 16, k. 83v.

82 APL, PTH OwL, Księga protokołów Lubelskiego Oddziału PTH, t. 2, s. 6.

83 APL, PTH OwL, sygn. 16, k. 79v, 84.

84 APL, PTH OwL, Księga protokołów Lubelskiego Oddziału PTH, t. 2, s. 47. Z pierwotnie zamierzonej bibliografii Lublina ostatecznie powstało dzieło bibliograficzne dotyczące historii województwa lubelskiego. W latach sześćdziesiątych XX w. planowano je wydać w dwóch tomach w ramach publikacji oddziału PTH. Zamiar nie doszedł do skutku za życia autora. Zadanie zrealizowano dopiero w 2000 r., jednak bez udziału Towarzystwa. Zob. A. Wojtkowski, *Bibliografia historii województwa lubelskiego*, wyd. M. Juda, A. Matczuk, współpr. A. Znajomski, Lublin 2000.

85 APL, PTH OwL, sygn. 16, k. 6v.

86 APL, PTH OwL, sygn. 60, Pismo Oddziału do ZG PTH z dn. 16 II 1948 r.

87 APL, PTH OwL, sygn. 16, k. 79v.

ności wiceprezesa PTH Stanisława Herbsta. Przyjęto wówczas ustalenia dotyczące przygotowania wyboru źródeł do dziejów Lubelszczyzny i powołano w tym celu stosowną komisję pod kierownictwem H. Zinsa. W 1957 r. zwano ją komisją wydawnictwa do dziejów dydaktycznych, co odpowiadało charakterowi publikacji i kierunkowi prac nad nią. H. Zins uważał, że edycja powinna być pomocą dla nauczycieli historii i służyć jako źródło podczas zajęć z historii regionalnej⁸⁸. Planowane wydawnictwo miało swoją bogatą historię, bowiem praca nad nim ciągnęła się przez następne kadencje władz Oddziału aż do połowy lat siedemdziesiątych, niestety bez oczekiwanego efektu, w czym niemałe znaczenie miał brak środków finansowych na jego realizację. Już jednak w połowie 1956 r. zdawano sobie sprawę ze zbyt powolnego tempa działań, na co zwracał uwagę J. Dobrzański, postulując usprawnienie pracy⁸⁹.

Kierowanie Oddziałem przez L. Halbana przypadło na okres przemian politycznych w Polsce związanych z końcem systemu stalinowskiego i odwilżą październikową. Już w czasie posiedzenia Zarządu Głównego 30 maja 1954 r. w Olsztynie i następującego po nim Walnego Zgromadzenia dyskutowano na temat metod pracy PTH⁹⁰, ale dopiero dokonujące się w latach 1956–1958 zmiany miały szczególny wpływ na ocenę roli i sposobu funkcjonowania Towarzystwa⁹¹. Zwiększenie możliwości swobody społecznego działania stworzyły też korzystniejsze warunki do rozwoju regionalnych oddziałów. Duże znaczenie do ich aktywności przywiązywał S. Herbst wybrany w październiku 1956 r. na prezesa PTH⁹². Tę nową sytuację starano się wykorzystać w lubelskim oddziale, znacznie poszerzając obszary działania. Delegaci z Lublina wzięli udział w zjeździe PTH, który odbył się 19–21 października 1956 r. w Warszawie z okazji jubileuszu 70-lecia Towarzystwa. Podczas tego posiedzenia wprowadzono wiele zmian, wytyczono nowe kierunki i styl działania PTH w oparciu o większą aktywność członków i autonomię oddziałów. Zwracano też uwagę na potrzebę intensyfikacji badań naukowych prowadzonych w lokalnych strukturach. Ustalenia te były wynikiem krytycznej oceny ówczesnego stanu regionalnych badań historycznych. Okazją do dyskusji na ten temat był referat S. Herbsta wygłoszony podczas zjazdu na forum Sekcji Historii Regionalnej⁹³.

Delegaci lubelscy szybko zreferowali postanowienia zjazdu jubileuszowego podczas posiedzenia Zarządu 6 listopada i zebrania ogólnego członków 8 listopada 1956 r. Można powiedzieć, że te dwa spotkania rozpoczęły okres bardziej ożywionej dyskusji nad stanem Oddziału i kierunkami zmian. Przed wszystkim podkreślono słabe wyniki w zakresie badań i działań o charakterze regionalnym. Podano przykłady innych miast niebędących ośrodkami uniwersyteckimi (Opole, Olsztyn, Przemyśl, Szczecin), które

88 APL, PTH Owl, Księga protokołów Lubelskiego Oddziału PTH, t. 2, s. 11.

89 *Ibidem*, s. 2.

90 T.P. Rutkowski, *op. cit.*, s. 116–117.

91 *Ibidem*, s. 135 i n.

92 *Ibidem*, s. 161–162.

93 *Ibidem*, s. 143–159.

na tym polu aktywności miały lepsze rezultaty⁹⁴. Podniesiono też problem usprawnienia pracy Oddziału. J. Mazurkiewicz wystąpił z propozycją wyodrębnienia określonych rodzajów zadań i powierzenie odpowiedzialności za ich realizację wyznaczonym członkom. Nie chodziło tutaj już tylko o stworzenie problemowo sprofilowanych komisji, znanych z wcześniejszego okresu funkcjonowania, lecz o określenie przedmiotowych obszarów działania Oddziału pod bezpośrednim kierownictwem wytypowanych osób. W propozycji tej można dostrzec próbę wprowadzenia bardziej zdecentralizowanego sposobu zarządzania organizacją.

Wyodrębniono wówczas pięć obszarów prac i wskazano członków Zarządu za nie odpowiedzialnych:

- 1) referaty i zebrania naukowe – A. Wojtkowski, J. Dobrzański, ks. M. Żywczyński, Juliusz Willaume;
- 2) badania i prace regionalne – J. Mazurkiewicz, K. Myśliński, T. Mencil, S. Wojciechowski, J. Kłoczowski⁹⁵;
- 3) popularyzacja wiedzy historycznej – S. Wojciechowski;
- 4) współpraca z nauczycielami – K. Myśliński, J. Kobusiewicz;
- 5) praca sekretariatu – Jerzy Reder.

Ustalono ponadto, że zebrania Zarządu będą się odbywać co najmniej raz w miesiącu, co miało zapewnić większą częstotliwość spotkań⁹⁶.

Krytyczna ocena dorobku w zakresie badań regionalnych zmusiła kierownictwo Oddziału do poszukiwania sposobów zmiany tej niekorzystnej sytuacji. Dzięki staraniom jego członków udało się w większym zakresie uwzględnić problematykę regionalną w pracach poszczególnych katedr uniwersyteckich oraz prowadzono działalność organizacyjną w Lublinie i terenie. Najważniejsze było jednak realizowanie badań, publikowanie prac naukowych oraz podejmowanie działalności edytorskiej w zakresie wydawania źródeł historycznych. W końcu 1956 r. pojawiła się ponownie sprawa opracowania monografii miasta Lublina. Z tą inicjatywą wystąpiły wówczas władze miasta, zwracając się do Oddziału z propozycją rozpoczęcia stosownych działań. 21 listopada 1956 r. na zebraniu Zarządu odbyła się żywa dyskusja na ten temat, a jej efektem było powołanie komisji przygotowawczej w składzie: J. Mazurkiewicz, J. Kłoczowski, T. Mencil, K. Myśliński i S. Wojciechowski. Miała ona ustalić „główne wytyczne do prac nad monografią”⁹⁷. Chodziło głównie o ustalenie, czy publikacja powinna mieć charakter naukowy, czy raczej popularnonaukowy. Od tego uzależniano zakres zadań do realizacji, potrzebę prowadzenia kwerend źródłowych, kwestię wykorzystania literatury przedmiotu, harmonogram poszczególnych czynności. Opracowanie popularnej monografii Lublina zostało przedstawione jako jeden z ważniejszych punktów w planie ba-

94 APL, PTH OwL, Księga protokołów Lubelskiego Oddziału PTH, t. 2, s. 8.

95 J. Kłoczowski został włączony w skład komisji regionalnej w styczniu 1957 r. Zob. *Ibidem*, s. 18.

96 *Ibidem*, s. 9.

97 *Ibidem*, s. 15.

dań regionalnych Oddziału⁹⁸. Pomimo tego po upływie roku wciąż trwała wstępna dyskusja na temat publikacji, której druk optymistycznie przewidywano na 1958 r.⁹⁹

W pracach Oddziału nadal duże znaczenie przywiązywano do organizowania zebrań naukowych. Podniesieniu ich roli służyć miało zwiększenie ich częstotliwości. Postulowano, aby odbywały się nie rzadziej niż raz w miesiącu i aby w trakcie ich planowania ustalano od razu konkretny termin¹⁰⁰. Postulat miesięcznych spotkań, zgłaszany zresztą po raz kolejny, nie był łatwy do realizacji. W 1956 r. odbyło się 8 zebrań naukowych oddziału i 5 Koła Miłośników Lublina, ale w 1957 r. do czerwca zorganizowano już odpowiednio 5 i 6 takich spotkań¹⁰¹. W wydarzeniach tego typu mieli brać udział głównie referenci ze środowiska lubelskiego, ale starano się także zapraszać badaczy z innych ośrodków. Oddział w Lublinie włączył się również w ogólnopolską dyskusję nad makietą drugiego tomu *Historii Polski*. Na zebraniu ogólnym 7 marca 1957 r. omówiono tę publikację, wypowiadając wiele krytycznych uwag. Wśród dyskutantów byli m.in. J. Willaume i T. Mencil, którzy mieli reprezentować Oddział na ogólnopolskiej konferencji poświęconej makiecie, oraz Ryszard Orłowski, ks. M. Żywczyński, A. Wojtkowski¹⁰². Po konferencji w Sulejówku lubelscy delegaci złożyli obszerne sprawozdanie na zebraniu 2 maja 1957 r.¹⁰³

Ważnym wydarzeniem w życiu naukowym Oddziału było uroczyste zebranie z okazji jubileuszu 30-lecia istnienia lubelskiej organizacji zwołane 4 kwietnia 1957 r. Wzięło w nim udział 60 osób, wśród których obecni byli prezes PTH S. Herbst oraz przedstawiciele kół terenowych z Lubartowa, Zamościa, Chełma i Łukowa. Reprezentowane było Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie. Spotkanie pomimo uroczystego charakteru było w istocie posiedzeniem roboczym, na którym dyskutowano o historii, stanie obecnym Oddziału, ale także programie jego działań na przyszłość. Nie zabrakło wypowiedzi krytycznych. Już w referacie o dziejach Oddziału J. Dobrzański zwracał uwagę na mały udział nauczycieli szkół średnich w jego pracach. Najważniejsze wystąpienie miał natomiast J. Mazurkiewicz, który przedstawił plan badań regionalnych na najbliższe lata. Na pierwszym miejscu znalazło się w nim opracowanie monografii Lublina w ciągu 2–3 lat popularnonaukowej, a w przyszłości – naukowej. Ważna była zapowiedź podjęcia bardziej systematycznych badań nad przeszłością miasta, w tym prowadzenia kwerend archiwalnych, publikowania dzieł tematycznych i wydawania źródeł historycznych. W dalszej części wystąpienia został przedstawiony program badań dla całego województwa lubelskiego. Obejmował on studia m.in. nad dziejami

98 Protokół zebrania Zarządu Lub.[elskiego] Oddz.[iału] PTH w dniu 21 III 1957 r. (*ibidem*, s. 32) oraz Protokół zebrania uroczystego Lub.[elskiego] Oddziału PTH z okazji 30-lecia Oddz.[iału] w dniu 4 IV 1957 r. (*ibidem*, s. 34).

99 APL, PTH OwL, Sprawozdanie Zarządu Oddziału Lubelskiego Polskiego Towarzystwa Historycznego przedstawione na walnym zebraniu dnia 13 II 1958 r., s. 5.

100 APL, PTH OwL, Księga protokołów Lubelskiego Oddziału PTH, t. 2, s. 19.

101 *Ibidem*, s. 48.

102 *Ibidem*, s. 24–28.

103 *Ibidem*, s. 42–43.

miast królewskich i prywatnych, stosunkami na wsi, administracją kościelną, dziejami oświaty, oraz opracowywanie edycji źródeł. Przypomniano też zamiar publikacji wybranych materiałów do historii Lubelszczyzny dla celów dydaktycznych¹⁰⁴. W żywej dyskusji mówcy uzupełniali propozycje tematyczne badań lub informowali o prowadzonych już pracach naukowych dotyczących regionu¹⁰⁵. Także J. Mazurkiewicz uzupełnił swoje wystąpienie dwa miesiące później na walnym zebraniu Oddziału 17 czerwca 1957 r., ale nie określił on nowych kierunków i obszarów badań, podał tylko bardziej szczegółowe informacje o realizowanych już zadaniach¹⁰⁶.

W ramach rozwoju prac naukowych Oddziału ważne znaczenie przypisywano działalności edytorskiej. Konkretnie zamierzenia wydawnicze zostały podjęte w ramach przygotowania przez oddziały PTH 2-letnich planów badań regionalnych. Dyskutowano nad nimi m.in. 4 kwietnia 1957 r. podczas wspomnianego jubileuszowego zebrania z udziałem prezesa PTH S. Herbsta, który poinformował o pracach edytorskich prowadzonych poza środowiskiem lubelskim¹⁰⁷. W planach pracy i publikacji Oddziału na lata 1957–1959 wymieniono m.in. wybór źródeł historycznych dla szkół oparty o materiały regionalne, co wpisywało się w ogólnopolską akcję podjętą przez PTH, edycje inwentarzy dóbr królewskich w starostwach łukowskim i urzędowskim oraz dóbr ziemskich, a także edycję laudów miasta Lublina¹⁰⁸.

W związku z przedsięwzięciami edytorskimi w grudniu 1957 r. w Oddziale została powołana komisja wydawnicza źródeł, która działała obok wspomnianej już wcześniej komisji wydawnictwa do dziejów dydaktycznych¹⁰⁹. Nową komisją odpowiedzialną za publikowanie źródeł do dziejów Lubelszczyzny miał kierować K. Myśliński, a w jej skład wchodził J. Kłoczowski, J. Dobrzański i J. Mazurkiewicz¹¹⁰. W ramach działalności Oddziału planowano przygotowanie trzech edycji źródłowych. Dwie dotyczyły inwentarzy dóbr szlacheckich z XVII–XVIII w. – jedna dla ziemi chełmskiej w opracowaniu K. Myślińskiego i druga dla województwa lubelskiego w opracowaniu H. Zinsa¹¹¹. Przewidywano, że wydanie inwentarzy chełmskich zostanie zrealizowane w 1958 r., a lubelskich – rok później¹¹². Praca nad tymi dwiema edycjami była dotowana ze środków Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie¹¹³. Jeszcze w kwietniu 1957 r. wśród planowanych publikacji wymieniono wydanie laudów miej-

104 *Ibidem*, s. 34–35.

105 *Ibidem*, s. 35–37.

106 *Ibidem*, s. 46–48.

107 *Ibidem*, s. 35.

108 APL, PTH OwL, Zestawienie ogólne wyników badań regionalnych w ostatnich 2–3 latach oraz planowanych prac i publikacji na lata 1957–1959, pismo z dn. 23 IV 1957 r., s. 1.

109 Sprawozdania z posiedzeń komisji zostały przesłane do ZG PTH. Zob. APL, PTH OwL, sygn. 35, Pismo z dn. 23 IV 1957.

110 APL, PTH OwL, sygn. 1, Księga protokołów Lubelskiego Oddziału PTH, t. 2, s. 78.

111 APL, PTH OwL, sygn. 100, Pismo Oddziału do PWRN w Lublinie z dn. 20 VII 1957 r.

112 APL, PTH OwL, sygn. 102, Pismo Oddziału do PWRN w Lublinie z dn. 10 X 1957 r.

113 APL, PTH OwL, Wykaz umów wydawniczych za r. 1957.

skich lubelskich z XVIII w. W uzasadnieniu zwrócono uwagę, że edycja ta wraz z opublikowanymi już wcześniej wilkierzami z okresu XV–XVI w.¹¹⁴ i laudami z XVII w. stanowić będzie w zasadzie całość tego typu źródeł dotyczących Lublina z okresu dawnej Rzeczypospolitej¹¹⁵. Miała ona zostać przygotowana przez J. Mazurkiewicza i T. Mencła, a prace były opłacane z dotacji Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Lublinie¹¹⁶. Chociaż już w kwietniu Zarząd przyjął zasady finansowania działań, a we wrześniu 1957 r. zabezpieczono środki na wydanie inwentarzy chełmskich i laudów lubelskich, ich publikacja przesuwiała się w czasie¹¹⁷, gdyż w latach 1958–1959 pojawiły się inne priorytety wydawnicze. W tej sytuacji zadania o charakterze edytorskim zdecydowano się odłożyć na plan dalszy, „aby skupić główną uwagę na pracach, które miałyby dla naszego ośrodka największe znaczenie”¹¹⁸. W rezultacie tej zmiany ani wówczas, ani później żadna z trzech planowanych edycji źródłowych nie ukazała się drukiem.

W połowie lat pięćdziesiątych Oddział mocno angażował się w rozwój ruchu regionalnego, pomagając w zakładaniu i prowadzeniu lokalnych kół miłośników historii. Pomysł tworzenia takich struktur pojawił się już w 1954 r., a w statucie PTH z 1956 r. przewidziano możliwość organizacji kół terenowych przez oddziały Towarzystwa. Od początku 1957 r. Zarząd Główny pracował nad regulaminem dotyczącym ich funkcjonowania, choć jeszcze przed zmianami statutowymi jako pierwsze zaczęło je powoływać środowisko historyczne w Lubartowie. We wrześniu 1955 r. L. Halban wziął udział w zebraniu nowo utworzonego koła, a zarząd lubelskiego oddziału powołał Komisję Miłośników Historii Lubartowa¹¹⁹. Ponadto powstały Koło Historyków Regionu Łukowa (1956), Koło PTH w Zamościu, które następnie zamierzało przekształcić się w Towarzystwo Miłośników Zamościa i Ziemi Zamojskiej (1957), Koło Miłośników Historii Ziemi Chełmskiej (1957), w tworzeniu którego z ramienia lubelskiego oddziału wzięli udział T. Mencil i Bolesław Zimmer, oraz Koło Historyczne w Krasnymstawie. Szersza dyskusja na temat działalności kół terenowych odbyła w czasie obrad Zarządu 21 marca 1957 r. Domagano się większej kontroli nad pracą tych struktur, a zwłaszcza nad wyda-

114 Warto zauważyć, że nazwa *wilkierze* została użyta w edycji laudów lubelskich wydanych przez L. Białkowskiego – *Materiały do monografii Lublina: wilkierze XV–XVII w.* (Lublin 1928). W Lublinie jednak uchwały gminy zawsze nazywano *laudami*. Za tę uwagę dziękuję prof. Ryszardowi Szczygłowi.

115 APL, PTH, Zestawienie ogólne wyników badań regionalnych w ostatnich 2–3 latach oraz planowanych prac i publikacji na lata 1957–1959, pismo z dn. 23 IV 1957 r., s. 2. Chodzi o cytowane już edycje – *Materiały do monografii Lublina: wilkierze XV–XVII w.* (wyd. L. Białkowski, Lublin 1928) i *Lauda miejskie lubelskie XVII w.* (wyd. J. Riabinin, Lublin 1934).

116 APL, PTH OwL, Protokół z posiedzenia Zarządu Oddziału z dn. 16 IX 1957 r.

117 APL, PTH OwL, sygn. 18, Księga protokołów Lubelskiego Oddziału PTH, t. 2, s. 40–41; Sprawozdanie Zarządu Oddziału Lubelskiego Polskiego Towarzystwa Historycznego przedstawione na walnym zebraniu dnia 13 II 1958 r., s. 2–3.

118 APL, PTH OwL, sygn. 100, Pismo do przewodniczącego Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Lublinie z dn. 3 IV 1958 r.

119 W 1958 r. Koło przekształciło się w samodzielną jednostkę kulturalną pod nazwą *Stowarzyszenie Miłośników Ziemi Lubartowskiej w Lubartowie*. Stosunek Oddziału do Komisji Miłośników Historii Lubartowa był przedmiotem obrad Zarządu 7 XI 1957 r. Zob. APL, PTH OwL, Księga protokołów Lubelskiego Oddziału PTH, t. 2, s. 68–70.

wanymi przez nie publikacjami, ale też postulowano wypracowanie sposobu ich współpracy z Oddziałem. W celu opracowania wytycznych dotyczących tymczasowych zasad opieki nad kołami została powołana komisja, którą tworzyli L. Halban, J. Dobrzański i T. Mencil¹²⁰. Charakter tych społecznych inicjatyw najlepiej oddają słowa samego Halbana oceniającego po roku działalność koła lubartowskiego: „nie należy obawiać się, by cały zapał i pomysłowość były przysłowiowym słomianym ogniem, lecz że mamy do czynienia z poważnym umiłowaniem wytworzenia nowych zasad poznawania i utrwalania znajomości przeszłości swego ściślejzego regionu, opartych na rzeczywistej współpracy obywateli miejscowych niezależnie od ich zawodów”¹²¹.

W drugiej połowie lat pięćdziesiątych XX w. w warunkach pewnej liberalizacji polityki wydawniczej państwa oraz większych możliwości wsparcia finansowego zaczęły powstawać liczne czasopisma regionalne poświęcone tematyce historycznej i kulturalnej. Oddział PTH w Lublinie nie posiadał własnego periodyku, stąd także w środowisku historyków lubelskich dość szybko pojawił się pomysł jego wydawania. Bodaj jako pierwszy postulat powołania popularnonaukowego czasopisma zgłosił J. Kłoczowski w trakcie walnego zebrania członków Oddziału 2 czerwca 1956 r.¹²² Niedługo później ks. M. Żywczyński na posiedzeniu Zarządu 21 listopada 1956 r. proponował wydawanie periodyku pod ewentualną nazwą „Rocznik Lubelski”, w którym „ukazywałyby się drobniejsze opracowania”¹²³. Odtąd sprawa czasopisma regionalnego jako organu Oddziału powracała jeszcze kilkukrotnie w ciągu 1957 r. i to wówczas Zarząd podjął konkretne działania, zabiegając o finansowanie czasopisma przez Wojewódzką Radę Narodową i Miejską Radę Narodową w Lublinie. Starania okazały się skuteczne i te terenowe organy władzy państwowej wsparły wydawniczy pomysł. O potrzebie wydawania własnego czasopisma mówiono także w czasie uroczystego zebrania z okazji 30-lecia lubelskiego Oddziału PTH 4 kwietnia 1957 r. J. Kłoczowski powrócił wówczas do swojej propozycji sprzed niespełna roku, dodając, że w periodyku mogłyby się ukazywać m.in. prace magisterskie dotyczące dziejów regionu¹²⁴. Plany zaczęły przybierać coraz bardziej realne kształty. 29 grudnia 1957 r. Zarząd dyskutował nad zawartością pierwszego tomu i organizacją pracy redakcyjnej¹²⁵, a 20 stycznia 1958 r. J. Dobrzański zapoznał władze Oddziału ze strukturą czasopisma oraz sprawami wydawniczo-finansowymi¹²⁶. W końcu po dyskusjach i przygotowaniach w marcu 1959 r. został wydrukowany tom 1 „Rocznika Lubelskiego” za rok 1958. Redaktorami byli

120 *Ibidem*, s. 31.

121 APL, PTH OwL, sygn. 22, Pismo L. Halbana zatytułowane „Po roku pracy Komisji Miłośników Historii Lubartowa”.

122 APL, PTH OwL, Księga protokołów Lubelskiego Oddziału PTH, t. 2, s. 3.

123 *Ibidem*. Trudno ustalić w tym pomysle rolę J. Dobrzańskiego (*Udział lubelskiego Oddziału. . .*, s. 17), który siebie uznawał za inicjatora wydawania „Rocznika Lubelskiego”.

124 APL, PTH OwL, Księga protokołów Lubelskiego Oddziału PTH, t. 2, s. 36.

125 *Ibidem*, s. 76–78.

126 *Ibidem*, s. 85–86.

J. Dobrzański, T. Mencil i H. Zins, a sekretarzem redakcji Stanisław Krzykała. Odtąd „Rocznik Lubelski” jest nieodłącznie związany z dziejami lubelskiego oddziału PTH.

W okresie przewodzenia Oddziałowi przez L. Halbana w wypowiedziach podczas zebrań Zarządu i posiedzeń ogólnych nieco mniej mówiono na temat ilości członków. Jeśli tę sprawę poruszano, to raczej z uwagi na niedostateczny udział nauczycieli w pracach lubelskiej jednostki PTH. Nie oznacza to, że stan osobowy uznawano za nieważny. Wręcz przeciwnie – zachowana dokumentacja świadczy o prowadzeniu skrupulatnych zestawień, w dużej mierze związanych z odprowadzaniem składek członkowskich. Nie podejmowano natomiast działań mających w widoczny sposób zwiększyć liczbę członków. Ta sytuacja spotkała się zresztą z krytyczną oceną J. Mazurkiewicza, który na walnym zebraniu w czerwcu 1957 r. wytknął ją jako słabość organizacyjną Oddziału. Można powiedzieć, że w latach pięćdziesiątych na poziomie czterdziestu kilku osób ustabilizowała się grupa opłacających składki. Jeszcze w 1952 r. było to 59 członków, ale rok później już tylko 37. W następnych latach stan wyglądał następująco: 1954 r. – 46 członków, 1955 r. – 49, 1956 r. – 53 i 1957 r. – 49 (w tym 11 w Sekcji Archiwalnej)¹²⁷.

Wspomniane walne zebranie z 17 czerwca 1957 r. miało istotne znaczenie dla kształtowania oceny działalności ówczesnego Zarządu Oddziału. Już J. Mazurkiewicz mówił o słabościach organizacyjnych lubelskiej jednostki Towarzystwa, co oczywiście pośrednio wskazywało na niedostateczną pracę jej władz. Ale następny dyskutant – ks. M. Żywczyński – już bez ogródek stwierdził, że dotychczasowy Zarząd Oddziału jest mało prężny („sprężysty”), co więcej jest oceniany przez Zarząd Główny PTH jako jeden z gorszych. Podkreślał słabą politykę informacyjną, zarzucał, że w prasie pojawia się bardzo mało wzmianek o pracach Oddziału, niekiedy w ogóle nie podawano nawet ogłoszeń o zebraniach. A. Kossowski przypomniał przedwojenną tradycję publikowania sprawozdań z działalności oddziałów PTH na łamach „Kwartalnika Historycznego”. Wyraził nadzieję, że zwyczaj ten będzie kontynuowany w tworzonej „Roczniku Lubelskim”. Z kolei K. Myśliński mówił o słabym oddziaływaniu lubelskiego ośrodka na zewnątrz i o niedostatecznym kontakcie z kołami terenowymi oraz innymi oddziałami Towarzystwa. Wskazał też, że władze miejskie i wojewódzkie oczekują lepszych wyników pracy badawczej Oddziału¹²⁸. Prowadzący zebranie J. Dobrzański umiejętnie wybrnął z dość niekorzystnej dla dotychczasowego kierownictwa sytuacji, przekształcając zgłoszone uwagi krytyczne we wnioski, które będą wskazówkami dla nowego zarządu. Niewykluczone, że tym posunięciem obronił jeszcze jedną kadencję L. Halbana, chociaż ogólna ocena jego pracy nie była już tak jednoznacznie pozytywna. To zapewne zaważyło na wyborach, bowiem L. Halban został wybrany na prezesa Oddziału dopiero w trzecim głosowaniu¹²⁹.

127 APL, PTH OwL, sygn. 26, Lista członków Oddziału Lubelskiego Polskiego Towarzystwa Historycznego, Rok 1953.

128 APL, PTH OwL, Księga protokołów Lubelskiego Oddziału PTH, t. 2, s. 49–52.

129 *Ibidem*, s. 53–54.

Praca nowego zarządu musiała uwzględniać opinie i oceny wygłoszone w czasie tego zebrania. Przede wszystkim skierowano uwagę na bardziej ożywioną współpracę ze środowiskiem nauczycielskim Lublina i Lubelszczyzny. Duże nadzieje wiązano z wydaniem „Rocznika Lubelskiego”, który jako organ Oddziału mógłby pozytywnie oddziaływać na propagowanie idei Towarzystwa i przyciągać nowych członków, a zwłaszcza nauczycieli. Zapowiadano także nawiązanie współpracy z radiem i lokalną prasą, zwłaszcza „Sztandarem Ludu” w celu promowania dziejów Lublina. Te nowe inicjatywy nie mogły przysłonić oczekiwań przynajmniej niektórych członków Oddziału na poważne zmiany w jego dalszej działalności. Sytuację ułatwiła decyzja L. Halbana, który ze względu na stan zdrowia postanowił nie ubiegać się ponownie o stanowisko prezesa. Na zebraniu Zarządu 10 lutego 1958 r. postanowiono na prezesa Oddziału wysunąć kandydaturę T. Mencla¹³⁰, który trzy dni później podczas walnego zebrania został wybrany nowym prezesem oddziału lubelskiego, kończąc tym samym 7-letni okres kierowania nim przez L. Halbana.

.....

90 Years of the Lublin Branch of Polish Historical Society
Part 1: between 1927 and 1958

The article is the first part of the study presenting ninety years of the activities of the Lublin Branch of the Polish Historical Society [PTH] from its establishment in 1927 until the expiry in early 1958 of Leon Halban's term as Head managing the Society's branch. The Lublin Branch operated with a break between 1939 and 1946 caused by World War II and the long-drawn-out registration of the Society after the war. The study discusses the conditions in which the organization developed, the number and professional profiles of PTH members, the areas and directions of activity, forms and methods of work, as well as the results and importance of the Branch in the scientific life of Lublin and the Lublin region, particularly its integrative role for Lublin's historian community gathered in the Catholic University of Lublin, Maria Curie-Skłodowska University, and in the State Archive in Lublin. Of important significance for the development of this community was cooperation with history teachers in high schools. The article also points out changes which took place in the activities of the PTH between 1956 and 1958 in connection with the liberalization of the political system.

Keywords: Polish Historical Society, Lublin, historical sciences, organization of science, historiography, twentieth century

.....

130 *Ibidem*, s. 96.

Aneks

Skład osobowy władz lubelskiego oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w latach 1927–1958

Rozwinięcie skrótów:

APAN, PTH – Archiwum Polskiej Akademii Nauk, Polskie Towarzystwo Historyczne 1923–1939
 APL, PTH Owl – Archiwum Państwowe w Lublinie, Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział w Lublinie

P – przewodniczący; ZP – zastępca przewodniczącego; S – sekretarz; ZS – zastępca sekretarza;
 Sk – skarbnik; Cz – członek; ZCz – zastępca członka

	Zarząd	Komisja Rewizyjna	Zarząd sekcji
Data wyborów: 12 stycznia 1927 r.			
1927/1928	Leon Białkowski [P] ks. Józef Umiński [ZP] Jan Kamiński [S] Bolesław Grużewski [Sk] Aleksander Kossowski [Cz] Mieczysław Popławski [Cz]	Ludwik Górski Zygmunt Kukulski ks. Mariusz Skibniewski (po ustąpieniu Z. Kukulskiego)	[Sekcja Nauczania Historii] Aleksander Kossowski [P] Irena Wyszyńska [S] Jan Dobrzański [Cz] Julian Krzyżanowski [Cz] Mieczysław Popławski [Cz] ks. Mariusz Skibniewski [Cz]
	Źródło: APAN, PTH, sygn. 155, k. 1, 101		
Data wyborów: 24 lutego 1928 r.			
1928/1929	Leon Białkowski [P] ks. Józef Umiński [ZP] Jan Kamiński [S] Bolesław Grużewski [Sk] Jadwiga Fritźówna [Cz] Władysław Godziszewski [Cz] Aleksander Kossowski [Cz] Mieczysław Popławski [Cz] ks. Ludwik Zalewski [Cz]	ks. Aleksander Krassowski Bronisław Szwarzcyk	[Sekcja Nauczania Historii] Aleksander Kossowski [P] Irena Wyszyńska [Cz] Jan Dobrzański [Cz] Julian Krzyżanowski [Cz] Mieczysław Popławski [Cz] ks. Mariusz Skibniewski [Cz]
	Źródło: APAN, PTH, sygn. 155, k. 11, 104		
Data wyborów: 22 lutego 1929 r.			
1929/1930	Leon Białkowski [P] ks. Józef Umiński [ZP] ks. Mariusz Skibniewski [S] Bolesław Grużewski [Sk] Jadwiga Fritźówna [Cz] Władysław Godziszewski [Cz] Aleksander Kossowski [Cz] Julia Pastawska [Cz] Mieczysław Popławski [Cz]	ks. Aleksander Krassowski Bronisław Szwarzcyk	[Sekcja Nauczania Historii] Aleksander Kossowski [P] Mieczysław Popławski [ZP] Felicjan Borystawski [Cz] Piotr Nester [Cz] Stefan Wojciechowski [Cz]
	Źródło: APAN, PTH, sygn. 155, k. 10, 79		
1930/1931 – BRAK INFORMACJI			
Data wyborów: 6 marca 1931 r.			
1931/1932	Leon Białkowski [P] ks. Mariusz Skibniewski [ZP] Władysław Godziszewski [Se] Bolesław Grużewski [Sk] Jadwiga Fritźówna [Cz] Aleksander Kossowski [Cz] Piotr Nester [Cz] Julia Pastawska [Cz]	Jan Dobrzański Mieczysław Popławski	[Sekcja Nauczania Historii] Stanisław Horyszewski [P] Mieczysław Popławski [ZP] Felicjan Borystawski [Cz] Jan Dobrzański [Cz] Piotr Nester [Cz] Stefan Wojciechowski [Cz]
	Źródło: APAN, PTH, sygn. 155, k. 28		

	Zarząd	Komisja Rewizyjna	Zarząd sekcji
	Data wyborów: [?]		
1932/1933	Leon Białkowski [P] ks. Mariusz Skibniewski [ZP] Władysław Godziszewski [S] Bolesław Grużewski [Sk] Jadwiga Fritźówna [Cz] Aleksander Kossowski [Cz] Piotr Nester [Cz] Mieczysław Popławski [Cz]	Ludwik Kamykowski Tadeusz Moniewski	[Sekcja Nauczania Historii] Felicjan Borystawski [P]
	Źródło: APAN, PTH, sygn. 155, k. 27.		
	Data wyborów: 10 lutego 1933 r.		
1933/1934	Leon Białkowski [P] Jan Kamiński [ZP] Jan Dobrzański [S] Bolesław Grużewski [Sk] Jadwiga Fritźówna [Cz] Józef Mazurkiewicz [Cz] Tadeusz Moniewski [Cz] Stefan Wojciechowski [Cz]	Ludwik Kamykowski Aleksander Kossowski	[Sekcja Nauczania Historii] Felicjan Borystawski Władysław Godziszewski Piotr Nester Władysława Treutzowa
	Źródło: APAN, PTH, sygn. 155, k. 37.		
	Data wyborów: 27 kwietnia 1934 r.		
1934/1935	Leon Białkowski [P] ks. Mariusz Skibniewski [ZP] Jan Dobrzański [S] Bolesław Grużewski [Sk] Tadeusz Moniewski [Cz] Mieczysław Popławski [Cz] ks. Mariusz Skibniewski [Cz] Stefan Wojciechowski [Cz]	Ludwik Kamykowski Aleksander Kossowski	[Sekcja Dydaktyczna] Władysław Godziszewski Piotr Nester Janina Obarska Władysława Treutzowa
	Źródło: APAN, PTH, sygn. 155, k. 43.		
	Data wyborów: 12 kwietnia 1935 r.		
1935/1936	Leon Białkowski [P] Jan Kamiński [ZP] Jan Dobrzański [S] Aleksander Kossowski [Sk] Władysław Godziszewski [Cz] Bolesław Grużewski [Cz] Tadeusz Moniewski [Cz] Mieczysław Popławski [Cz] ks. Mariusz Skibniewski [Cz] Stefan Wojciechowski [Cz]	Ludwik Kamykowski Józef Mazurkiewicz	[Sekcja Dydaktyczna (Dydaktyki Historii)] Piotr Nester Jadwiga Pawlikowska Jerzy Sadownik
	Źródło: APAN, PTH, sygn. 155, k. 49, 53, 126.		
	Data wyborów: 17 kwietnia 1936 r.		
1936/1937	Leon Białkowski [P] ks. Piotr Kałwa [ZP] Jan Dobrzański [S] Aleksander Kossowski [Sk] Władysław Adamczyk [Cz] Jan Kamiński [Cz] Tadeusz Moniewski [Cz] Piotr Nester [Cz] Mieczysław Popławski [Cz] Stefan Wojciechowski [Cz]	Ludwik Kamykowski Józef Mazurkiewicz	[Sekcja Dydaktyczna] Jan Dobrzański Jadwiga Pawlikowska Jerzy Sadownik
	Źródło: APAN, PTH, sygn. 155, k. 54.		

	Zarząd	Komisja Rewizyjna	Zarząd sekcji
Data wyborów: 30 kwietnia 1937 r.			
1937/1938	Leon Białkowski [P] Aleksander Kossowski [ZP] Piotr Nester [S] Władysław Adamczyk [Sk] Jan Dobrzański [Cz] Władysław Godziszewski [Cz] Jan Kamiński [Cz]	ks. Piotr Kałwa Józef Mazurkiewicz	[Sekcja Dydaktyczna] Piotr Nester [P]
	Źródło: APAN, PTH, sygn. 155, k. 65.		
Data wyborów: [?]			
1938/1939	Leon Białkowski [P] Jan Dobrzański [ZP] Piotr Nester [S] Władysław Adamczyk [Sk] Aleksander Kossowski [Cz] Władysław Godziszewski [Cz] Stefan Wojciechowski [Cz] Jerzy Sadownik [ZCz]	ks. Piotr Kałwa Józef Mazurkiewicz	[Sekcja Dydaktyczna] Piotr Nester [P]
	Źródło: <i>Sprawy Towarzystwa</i> , „Kwartalnik Historyczny” 1939, R. 53, s. 22.		
Data wyborów: 27 kwietnia 1939 r.			
1939/1940	Leon Białkowski [P]		
	Źródło: <i>Sprawy Towarzystwa</i> , „Kwartalnik Historyczny” 1939, R. 53, s. 22.		
Data wyborów: 23 września 1946 r.			
1946/1947	[Zarząd Tymczasowy] Leon Białkowski [P] ks. Mieczysław Żywczyński [ZP] Władysław Adamczyk [S] Józef Mazurkiewicz [Sk] Jan Dobrzański [Cz] Aleksander Kossowski [Cz]	Stanisław Horyszewski Zofia Kramarzówna	
	Źródło: APL, PTH Owl, sygn. 16, k. 3.		
Data wyborów: 31 maja 1947 r.			
1947/1948	Leon Białkowski [P] ks. Mieczysław Żywczyński [ZP] Władysław Adamczyk [S] Józef Mazurkiewicz [Sk] Aleksander Kossowski [Cz] Andrzej Wojtkowski [Cz]	Stanisław Horyszewski Zofia Kramarzówna	
	Źródło: APL, PTH Owl, sygn. 16, k. 9.		
Data wyborów: 12 grudnia 1947 r.			
1947/1948/1949	Jan Dobrzański [P] Leon Halban [ZP] ks. Mieczysław Żywczyński [ZP] Józef Mazurkiewicz [S] Mirostawa Zakrzewska [Sk] Stefan Wojciechowski [Cz] Andrzej Wojtkowski [Cz]	Władysław Adamczyk Stanisław Horyszewski Aleksander Kossowski	[Sekcja Dydaktyczna] Stefan Wojciechowski [P] [Sekcja Nauk Pomocniczych Historii] Leon Białkowski [P] Stefan Łoś [ZP] Jerzy Zaremba [S]
	Źródło: APL, PTH Owl, sygn. 16, k. 21, k. 21, 30v; sygn. 17, Pismo PTH Owl z 20 XI 1948 r.; sygn. 21, Sprawozdanie z działalności Sekcji Nauk Pomocniczych Historii za rok 1949.		

	Zarząd	Komisja Rewizyjna	Zarząd sekcji
Data wyborów: 18 maja 1949 r.			
1949/1950	Jan Dobrzański [P] Leon Halban [ZP] ks. Mieczysław Żywczyński [ZP] Józef Mazurkiewicz [S] Jerzy Zaremba [ZS] Mirostawa Zakrzewska [Sk do 29 XI 1949] Jerzy Zaremba [Sk od 29 XI 1949] Stefan Wojciechowski [Cz] Andrzej Wojtkowski [Cz] Henryk Zins [Cz]	Stanisław Horyszewski Aleksander Kossowski	[Sekcja Dydaktyczna] Stefan Wojciechowski [P] [Komisja Upowszechniania Wiedzy Historycznej] Andrzej Wojtkowski [P]
Źródło: APL, PTH Owl, sygn. 16, k. 30–31, 63.			
Data wyborów: 31 stycznia 1950 r.			
1950/1951	Jan Dobrzański [P] Leon Halban [ZP] ks. Mieczysław Żywczyński [ZP] Józef Mazurkiewicz [S] Jerzy Zaremba [Sk] Stefan Wojciechowski [Cz] Andrzej Wojtkowski [Cz] Henryk Zins [Cz]	Stanisław Horyszewski Aleksander Kossowski	
Źródło: APL, PTH Owl, sygn. 16, k. 34.			
Data wyborów: 11 kwietnia 1951 r.			
1951/1952	Leon Halban [P] Andrzej Wojtkowski [ZP] Józef Mazurkiewicz [S] Henryk Zins [Sk] Stefan Wojciechowski [Cz] Jerzy Zaremba [Cz]	Stanisław Horyszewski Aleksander Kossowski Witold Nowodworski	[Sekcja Archiwalna] Mirostawa Zakrzewska [P] Danuta Wójcik [S] [Sekcja Dydaktyczna] Jadwiga Kobusiewicz [P]
Źródło: APL, PTH Owl, sygn. 16, k. 41, 69.			
Data wyborów: 23 maja 1952 r.			
1952/1953	Leon Halban [P] Andrzej Wojtkowski [ZP] Józef Mazurkiewicz [S] Jerzy Zaremba [Sk] Danuta Wójcik [ZS] Stefan Wojciechowski [Cz] Henryk Zins [Cz]	Stanisław Horyszewski Aleksander Kossowski Witold Nowodworski	[Sekcja Archiwalna] Mirostawa Zakrzewska [P] [Sekcja Dydaktyczna] Jadwiga Kobusiewicz [P]
Źródło: APL, PTH Owl, sygn. 16, k. 49, 71, 77.			
Data wyborów: 26 maja 1953 r.			
1953/1954	Leon Halban [P] Andrzej Wojtkowski [ZP-1] Józef Garbaciak [ZP-2] Maria Stankowa [S] Jerzy Zaremba [Sk] Jerzy Kłoczowski [Cz] Józef Mazurkiewicz [Cz] Kazimierz Myśliński [Cz] Stefan Wojciechowski [Cz]	Gustawa Hyczko Aleksander Kossowski Bolesław Zimmer	
Źródło: APL, PTH Owl, sygn. 16, k. 56, 80.			

	Zarząd	Komisja Rewizyjna	Zarząd sekcji
	Data wyborów: 26 maja 1954 r.		
1954/1955	Leon Halban [P] Andrzej Wojtkowski [ZP-1] Józef Garbaciak [ZP-2] Maria Stankowa [S] Jerzy Reder [ZS] Jerzy Zaremba [Sk] Danuta Wójcik [ZSk] Wojciech Żyśko [ZSk] Jerzy Kłoczowski [Cz] Juliusz Willaume [Cz] Stefan Wojciechowski [Cz] ks. Mieczysław Żywczyński [Cz]	Gustawa Hyczko Aleksander Kossowski Bolesław Zimmer	[Sekcja Archiwalna] Tadeusz Mencil [P od 24 II 1955] [Sekcja Miłośników Lublina] Józef Mazurkiewicz [P] Zbigniew Zawadzki [S]
	Źródło: APL, PTH Owl, sygn. 16, k. 81, 87–88, 96.		
	Data wyborów: 26 maja 1955 r.		
1955/1956	Leon Halban [P] Juliusz Willaume [ZP-1] Andrzej Wojtkowski [ZP-2] Zygmunt Mańkowski [S] Ryszard Ortowski [ZS] Jerzy Zaremba [Sk] Danuta Wójcik [ZSk] Wojciech Żyśko [ZSk] Jerzy Kłoczowski [Cz] Kazimierz Myśliński [Cz] Jerzy Reder [Cz] Maria Stankowa [Cz] Stefan Wojciechowski [Cz] ks. Mieczysław Żywczyński [Cz]	Gustawa Hyczko Aleksander Kossowski Bolesław Zimmer	[Sekcja Archiwalna] Tadeusz Mencil [P od 24 II 1955] [Sekcja Dydaktyczna] Jadwiga Kobusiewicz [P] [Sekcja Miłośników Lublina] Józef Mazurkiewicz [P]
	Źródło: APL, PTH Owl, sygn. 16, k. 101.		
	Data wyborów: 2 czerwca 1956 r.		
1956/1957	Leon Halban [P] Juliusz Willaume [ZP-1] Andrzej Wojtkowski [ZP-2] Franciszek Cieślak [S] Ryszard Ortowski [ZS] Jerzy Zaremba [Sk] Danuta Wójcik [ZSk] Jerzy Kłoczowski [Cz] Kazimierz Myśliński [Cz] Jerzy Reder [Cz] Maria Stankowa [Cz] Stefan Wojciechowski [Cz] ks. Mieczysław Żywczyński [Cz]	Gustawa Hyczko Aleksander Kossowski Bolesław Zimmer	[Sekcja Archiwalna] Tadeusz Mencil [P od 24 II 1955] [Sekcja Dydaktyczna] Jadwiga Kobusiewicz [P] [Sekcja Miłośników Lublina] Józef Mazurkiewicz [P]
	Źródło: APL, PTH Owl, Księga protokołów lubelskiego Oddziału PTH, t. 2: 1956–[1965], s. 2.		
	Data wyborów: 17 czerwca 1957 r.		
1957/1958	Leon Halban [P] Tadeusz Mencil [ZP-1] Andrzej Wojtkowski [ZP-2] Henryk Zins [S] Jerzy Zaremba [Sk] Jerzy Kłoczowski [Cz] Józef Mazurkiewicz [Cz] Kazimierz Myśliński [Cz] Ryszard Ortowski [Cz]	Aleksander Kossowski Jerzy Reder ks. Zbigniew Starnawski Jerzy Danielewicz	[Sekcja Dydaktyczna] Jadwiga Kobusiewicz [P] [Sekcja Badań Regionalnych] Józef Mazurkiewicz [P]
	Źródło: APL, PTH Owl, Księga protokołów lubelskiego Oddziału PTH, t. 2: 1956–[1965], s. 54; sygn. 18, 35.		